

אורלי קיים ומחמוד אברפנה הרטוריקה של עיתונות הספורט בישראל בעברית ובערבית

מחקר זה עוסק בטיעונים ריגושיים שנועדו לעורר אצל המאזין מצב-רוח מסוים שביאו לידי הסכמה עם עמדת הדובר. מטרת המאמר היא לעמוד על האמצעים הרטוריים הריגושיים המשמשים בלשונם של פרשני הכדורגל במאמרים המופיעים בעיתונות הכתובה בעברית ובערבית ולהשוות ביניהם. הדיון יתרכז במהותם, דרכי הופעתם ומעמדם כאמצעי שכנוע בטקסט.

בעיתונות העברית נבדקו אמצעי השכנוע הריגושיים הבולטים ביותר ב-13 מאמרים שהתפרסמו בפרק זמן קצר (חזרף 2002), ושעסקו בשני אירועים: משחקה של "מכבי חיפה" בגביע אירופה לאלופות ונבחרת ישראל במשחקה נגד מלטה, ובמיקוד בארבעה פרשני כדורגל עבריים המייצגים את שלושת העיתונים המרכזיים במדינת ישראל.

בעיתונות הערבית נבדקו אמצעי השכנוע הריגושיים הבולטים ביותר ב-11 מאמרים שהתפרסמו בחודש של משחקי המונדיאל בדרום אפריקה

* בעקבות הרצאה שנשאתי על "הרטוריקה של פרשני כדורגל בישראל", במסגרת יום עיון בנושא "לשון ורטוריקה – היבטים בלשניים, חברתיים ופדגוגיים", שהתקיים בתאריך 23.6.10, ב"מכון מופ"ת", פנה אליי ד"ר מחמוד אברפנה והעלה את הרעיון להעשיר את המחקר באמצעות השוואה בין פרשני הכדורגל שכותבים בעיתונות העברית בישראל לפרשני כדורגל שכותבים בעיתונות הערבית בישראל ולבדוק את הרטוריקה הריגושית המאפיינת את עיתונות הספורט בכללותה בישראל. הימים היו ימי משחקי המונדיאל, ועיתונות הספורט הייתה כמרחקה: עמודים שלמים הוקדשו לפרשנות כדורגל, ונדמה שכולם "נסחפו" אחר חוויית המשחקים, הניתוחים המעמיקים והדיונים המקצועיים והחובבניים שבאו לאחריהם. נעניתי בשמחה לאתגר. מחמוד ואנוכי הסכמנו על מסגרת המחקר ועל הקריטריונים שייבדקו, וכן על הקורפוס המחקרי. פנינו למערכות העיתונים הגדולות, והן שלחו לנו בחפץ לב מאמרי פרשנות שיוצגו הלן (א"ק).

(מ ה-11.6.2010 עד 11.7.2010). הבחירה הייתה בשלושה פרשני כדורגל ערביים בולטים שמפרסמים בשתי במות פופולריות: השבועון והמקומון "פנוראמה", המופץ ביישובי המגזר הערבי, ומוסף הספורט של "ידיעות אחרונות" בערבית המתפרסם מידי יום ראשון.

מן המחקר עולה כי בלשונם של פרשני הכדורגל בעברית ובערבית בולט במיוחד השימוש במשלב לשוני נמוך, אך עם זאת לשונם אינה חפה משימוש בלשון גבוהה. אמצעי ייחודי ללשונם הוא השילוב של מילים ממשלב לשוני גבוה עם מילים ממשלב לשוני נמוך, באותו משפט או באותה פסקה. שילוב זה נובע, כפי הנראה, מן הרצון לכתוב ולהתבטא כבר-סמכא, אמין ומקצועי, ועם זאת לפנות אל קהל הקוראים "בגובה העיניים".

הפרשנים בשתי השפות משתמשים בלשון פיגורטיבית, והשימוש במטאפורה הוא האמצעי הבולט. דרך השימוש באמצעי זה אינה שונה מזו שנעשית בו בדרך כלל, וקשה להצביע על שוני בשימוש באמצעי זה בקרב פרשני הכדורגל. בכתיבה הערבית קיים שימוש רב בדימויים ובמשלים, מה שלא קיים כמעט בכלל בכתיבה העברית. אפשר לומר כי המשל הוא חלק אינטגרלי מהשפה הערבית הן בדיבור הן בכתיבה, ואילו בעברית החדשה הוא איבד מקסמו, וכמעט שאין הוא מצוי בה כיום, לא בדיבור ולא בכתיבה.

עוד נבחנו אמצעים אחרים, כגון מבעים אירוניים על סוגיהם. אחת ההשתמעויות הבולטות שמצאנו היא שללשונם של פרשני הכדורגל מיתוסף ממד נוסף של "התחשבנות מן העבר".

מבוא

מטרתו של מחקר זה היא לעמוד על האמצעים הרטוריים הריגושיים המשמשים בלשונם של פרשני הכדורגל במאמרים המופיעים בעיתונות הכתובה במדורי הספורט בשפה העברית ובשפה הערבית ולהשוות ביניהם. ייבדקו אמצעי השכנוע הריגושיים הבולטים ביותר בטקסט. נדון במהותם, בדרכי הופעתם בטקסט ובמעמדם כאמצעי שכנוע.

במחקר זה ייחשפו האמצעים הרטוריים הריגושיים האופייניים לפרשני הכדורגל, תוצג תפוצתם בטקסט ויתקיים דיון בצד התפקודית-קשורתית של אמצעים אלה במטרה ליצור פרופיל מייצג של לשונם של פרשני הכדורגל,

מבחינת המבנה הרטורי של הטקסט והאמצעים הרטוריים השלובים בו. לא יוצגו ההבדלים בין הפרשנים השונים, ואין בזה ניסיון להציג את לשונו הפרטית של פרשן זה או אחר, ואולם מבדיקה דקדקנית של האמצעים הרטוריים הבולטים בכמה מאמרים שכתב פרשן זה או אחר, אפשר לעתים להגיע לאפיון מדויק למדי של לשונו. הממצאים יוצגו בפרק הסיכום והמסקנות.

בעיתונות העברית בדקנו אמצעי שכנוע ריגושיים ב-13 מאמרים שונים שהתפרסמו בפרק זמן קצר (חורף 2002), ושעסקו בשני נושאים בלבד: "מכבי חיפה" במשחקה בגביע אירופה לאלופות ונבחרת ישראל במשחקה נגד מלטה. בחרנו להתמקד בארבעה פרשני כדורגל המייצגים את שלושת העיתונים המרכזיים במדינת ישראל: שגיא כהן (מעריב), שלמה שרף (ידיעות אחרונות), אבי רצון ורון דורפן (הארץ).¹

בעיתונות הערבית נבדקו אמצעי שכנוע ריגושיים ב-11 מאמרים שונים, שהתפרסמו בחודש של משחקי המונדיאל בדרום אפריקה מ-11.6.2010 עד 11.7.2010. נבחרו שלושה פרשני כדורגל ערביים בולטים בעיתונות הספורט המפרסמים בשתי במות פופולריות: שאכר מואסי בשבועון (המקומון) "פאנורמה", היוצא בעיר טייבה והמחולק בכל יישובי הסקטור הערבי; נביל סלאמה ואסעד תלחמי הכותבים ב"מוסף ספורט של ידיעות אחרונות בערבית", המתפרסם בימי ראשון בלבד.²

פרשנים אלו שונים זה מזה באופן פרשנותם ובצורת התבטאותם, ובמידה רבה הם מהווים מדגם מייצג לכאורה של "סוגי הפרשנים" הקיימים בעידן הפוסט־מודרניסטי, שבו פרשנות הכדורגל אינה עוד תחום עיסוק של מקצוענים אלא תחום שדרים בו בכפיפה אחד אנשי מקצוע לצד אינטלקטואלים שלא צמחו בשדה הכדורגל (מאמנים, שחקנים וכדומה) (אוריאל ועמיתיו, 2001).³

1 מעיתון "הארץ" נבחרו שני פרשנים, משום שעיתון זה מקדיש מקום נרחב יותר לפרשנות ספורט.

2 לרשימת המאמרים מהעיתונות שנבדקו במחקר זה ראו ברשימת המקורות, להלן.

3 להלן רקע קצר אודות פרשני הכדורגל שנבדקו במאמר זה: **שגיא כהן (מעריב):** אינטלקטואל (ד"ר לפילוסופיה של ההיסטוריה), בעל ידע עיוני נרחב על המשחק,

פרשנותו מתאפיינת בגישה אסטרטגית כלפי המשחק. הוא נוטה לראות בכדורגל משחק מורכב המצריך לעיתים הבנה עמוקה, מעבר לנראה בהסתכלות שטחית (מערכים, מבנה טקטי, תכנית משחק וכדומה). לקורא את פרשנותו נדמה לעתים כי מדובר במעין משחק שחמט, לכל משחק יש מערכים תמונות ורבידים רבים. אפשר לומר, כי התייחסותו למשחק פילוסופית, ויש בה תובנות תרבותיות הקשורות לא פעם לחינוך, תרבות וכדומה; **שלמה שרף (ידיעות אחרונות)**: מאמן ותיק, שבין היתר היה מאמן נבחרת ישראל. איש שטח, ידוע בבוטות ובישירות, אינו מאמין בפילוסופיות ואסטרטגיות מתוחכמות, אלא בהצבה נכונה של שחקנים במגרש. שרף מאמין שההתפתחויות במשחק הכדורגל הן לא אחת מקריות ('השפיץ של הנעל'), כאשר כושרם של השחקנים ואופן תפקודם הם הגורמים הדומיננטיים בהכרעת משחק ולא בהכרח 'טקטיקות מורכבות'. תפיסתו של שרף באה לידי ביטוי גם בלשונו: הוא כותב בלשון פשוטה, בלתי מתוחכמת ומובנת לכל רובדי האוכלוסייה; **אבי רצון (הארץ)**: ממעצבי עיתונות הספורט בארץ, בעיקר משום שהיה עורך מדור הספורט בעיתון 'חדשות', שהיה חדשני בגישתו כלפי סיקור אירועי הספורט. אבי רצון היה גם פרשן ספורט של ערוץ 1, הוא מפורסם בגישתו הפרובוקטיבית והבוטה, ואין הוא חושש להביע בכנות יוצאת דופן גם דברים בלתי פופולאריים, המעוררת לא אחת אנטגוניזם. כתיבתו מתאפיינת בידענות ונחרצות, וגובלת לעתים בימרה. נציין, כי רצון ערך את מדור הספורט של הארץ; **רונן דורפן (הארץ)**: היה במשך שנים רבות עיתונאי במוסף של 'ידיעות אחרונות', ושימש גם כעורך של המוסף המורחב של 'הארץ' בימי א'. דורפן בעל ידע רב בתחומי הספורט השונים, ובענף הכדורגל בפרט. ידענותו באה לידי ביטוי גם בסדרות של כתבות בתחומי הספורט השונים שהתפרסמו במוסף השבועי של ידיעות אחרונות (תולדות הכדורגל, האולימפיאדות וכדומה). כתיבתו של דורפן קולחת ובהירה, תוך שילוב של עובדות יבשות לצד ניתוח פרשני. דורפן משלב בכתיבתו תובנות, ואין בה אלמנטים פרובוקטיביים בולטים; **שאכר מואסי (פאנורמה)**: נחשב לאחד הפרשנים הוותיקים והמנוסים בסקטור הערבי, וזוכה למעמד מכובד בקרב הפרשנים והעורכים. כתיבתו ופרשנותו הן בשפה ערבית תקנית טובה והיא מתקבלת בהערכה על ידי קהל הקוראים. שאכר מואסי יליד ותושב העיר באקה אלע'רביה, בוגר מכללת בית ברל בהתמחות ערבית, ועוסק בהוראת השפה הערבית והספרות הערבית בכי"ס יסודי מעל לשלושים שנה; **נביל סלאמה (ספורט ידיעות אחרונות, בערבית)**: תושב הישוב טורעאן שבגליל, איש חינוך שעסק בהוראת העברית כשפה שנייה בבתי ספר (יסודיים וחטיבת ביניים) הערביים במחוז הצפון. בתחום הספורט: היה בעברו שחקן כדורגל, ומילא תפקידים מנהליים בקבוצות כדורגל שונות. בשנים האחרונות הוא עורך מדור הספורט הפופולארי בתחנת הרדיו "אשמס" בערבית, ונוסף לזה הוא מפרסם מאמרים וסקירות בתחום הספורט בעיתונות המקומית בערבית. כתיבתו משלבת מאפיינים רטוריים שונים ועירוב של משלבי לשון; **אסעד**

במהלך המחקר דלינו מן המאמרים את האמצעים הרטוריים הריגושיים.⁴ נמצאו אמצעים רטוריים רבים ומגוונים. מיינו את האמצעים על פי תבחינים רטוריים ידועים (קיים, 2000). בסופו של דבר החלטנו לדון רק באמצעים הרטוריים שבאו לידי ביטוי בשכיחות גבוהה, כפי שיוצג להלן.⁵ לכל אחד מהאמצעים יוחד פרק נפרד, ובו הוצג הרקע התיאורטי של הנושא הדיון והובא ניתוח הממצאים שעלו מתוך החומר. בסוף המאמר הובא סיכום כללי והוצגו המסקנות העולות ממנו. מפאת קוצר היריעה לא נעשה ניתוח השוואתי בין הפרשנים השונים אלא הממצאים הוצגו כמכלול של אמצעים המצויים אצל פרשני הכדורגל שנבדקו.

האמצעים הרטוריים

תורת הרטוריקה פותחה בידי הקדמונים. אריסטו, קיקרו ואחרים הקדישו לה חיבורים ידועים ומפורסמים (Aristotle, 1932, 1954; קיקרו, תשמ"ו) בספרות המחקר ניתן למצוא מספר הגדרות למונח "רטוריקה": אריסטו מגדיר את הרטוריקה "אומנות החקירה של אמצעי השכנוע שניתן להשתמש בהם בנסיבות מנסיבות שונות".⁶ Brooks & Warren (1970) מגדירים "רטוריקה" כ"אמנות השימוש בשפה בצורה יעילה". פרלמן (1984) כותב כי הרטוריקה היא "אמנות שידול הדעת ושכנוע הבריות".

אמצעי השכנוע, כותב אריסטו, הם משני מינים: למין האחד שייכים דברים המובנים מאליהם, גלויים מעצמם ואינם זקוקים להוכחות. אריסטו מכנה אותם טיעונים שמחוץ לאמנות הדיבור. במין השני כלולים אמצעי השכנוע הזקוקים לטיעונים.

קיימים שלושה סוגים של טיעונים: (א) טיעונים שמקורם באישיותו של הנואם (Ethos), המעידים על כך שהדובר ראוי לאמון; (ב) טיעונים

תלחמי (ספורט ידיעות אחרונות, בערבית): תושב העיר שפרעם, מעורה בחיי הספורט, כותב מאמרים ופרשנויות בערבית בלשון עממית שמשלבת יסודות וביטויים מהשפה הדבורה וממילים לועזיות לצד ביטויים ומשלים השאובים מהמורשת הקלאסית.

4 ראו טבלאות מסכמות להלן, בנספח.

5 לרשימה המלאה של האמצעים שבטקסט ראו להלן, בנספח.

6 Aristotle, ספר ראשון, עמ' 1355; ספר שני, עמ' 26–27.

שכליים (Logos), שייעודם להוכיח את טענת הנואם או לעורר רושם שהטענה הוכחה; (ג) טיעונים רגשיים (Pathos), שמטרתם לעורר אצל המאזינים מצב רוח מסוים. מחקר זה יעסוק בסוג האחרון.

לנדאו (1988) כותבת כי הרטוריקה לגווניה מרכזת בתוכה את רוב אמצעי השכנוע הלשוניים (אם לא את כולם). בעקבות אריסטו היא מחלקת את העיסוק הבלשני ברטוריקה לשני תחומים מרכזיים: רטוריקה סגנונית/ריגושית,⁷ הפונה אל הרגש, וכוללת אמצעי שכנוע מתחום המילון, הסמאנטיקה והתחביר; רטוריקה טיעונית, הפונה אל ההיגיון, וכוללת אמצעי שכנוע לוגיים ופסבדולוגיים, שמרביתם מתחום חקר השיח.

חוקרי הרטוריקה מבחינים בין שני מצבים של שכנוע: השכנוע (convincing), המתבסס על פנייה אל ההיגיון באמצעים לוגיים שונים; והשידול (persuasion), המתבסס על פנייה אל הרגש באמצעים שונים. לנדאו (שם) מציינת כי ההבדל בין השכנוע לשידול מתבטא, בין היתר, בכך שבשכנוע, המוען מעוניין לשכנע באמת שבטיעונו, כפי שהיא נקבעת על-ידי השכל, ואילו בשידול המוען מעוניין בהסכמת קהל השומעים לעמדתו.⁸ עוד מציינת לנדאו, כי המאפיין העיקרי של הרטוריקה הריגושית הוא שהיא בדרך-כלל אינה מעלה טענות אלא מעניקה לטקסט אופי סגנוני-ריגושי כלשהו, וגורמת לנמען הנאה מדרך ההבעה הלשונית. בעוד שתכליתה של הרטוריקה הטיעונית היא להעלות טענות באמצעים הפונים בעיקרם אל ההיגיון ולא אל הרגש (מובן שחלוקה זו אינה מוחלטת, ויש אמצעים רטוריים, הכוללים בתוכם את שני הדברים גם יחד). הבדל נוסף בין הרטוריקה הריגושית לרטוריקה הטיעונית הוא שהרטוריקה הריגושית בודקת בעיקר מילים וצירופיהן, ואילו הרטוריקה הטיעונית בודקת משפטים ויחידות הגדולות מן המשפט.

7 במאמר זה יעשה שימוש במונח רטוריקה ריגושית ולא רטוריקה סגנונית, משום שמונח זה נראה לנו מדויק יותר, הגם שבספרה של לנדאו מופיע המונח "רטוריקה סגנונית".

8 קהל השומעים, Auditor, מושג מפתח ברטוריקה – שפיגל, 1973; Gitay, 1991; גיתי, 1996.

אמצעים רטוריים ריגושיים

מטרתם של האמצעים הריגושיים היא לעורר אצל המאזין (או הקורא) מצב רוח מסוים, שיביאו לידי הסכמה עם עמדת המשכנע. על חשיבותם של האמצעים הריגושיים בשכנוע כבר עמדו חוקרים שונים: Hughes & Duhamel (1962) מביאים מדבריו של סוקרטס, שטען שאפשר לשכנע קהל על-ידי כך שמעוררים אצלו את הרגשות גם מבלי להציג סיבות לוגיות. Bryant (1974) טוען שלא די בבחירת טיעונים ונימוקים ויצירת מבנה נאום משכנע בכדי להשפיע על השומעים. אין להתעלם מפניות רגשיות וצרכים רגשיים של המאזין. הורוביץ (1996), במסגרת דיון ב"רטוריקה המניבה פרות", מציינת כי השכנוע הוא אירוע נרגש ומרוגש, ולכן כה מעניין ומעורר, וכי בבסיסו של השכנוע מצוי מאבק, שניכרים בו יחדיו מאמצים שכליים ורגשיים מרובים.⁹

ואכן, בלשונם של פרשני הכדורגל אנו מוצאים שימוש ניכר באמצעי הבעה שונים המושתתים על פנייה אל הרגש, לשם שכנוע. נראה כי האמצעים הריגושיים מצאו להם מקום של כבוד במאמרי פרשני הכדורגל, שכפי שנציג להלן מרבים בשימושים פיגורטיביים, במגבירים, בקלישאות, שימוש בלשון גבוהה ומליצית ובלשון נמוכה ושימוש בדימויים ובמשלים. להלן יוצגו האמצעים הרטוריים הריגושיים שנמצאו בשכיחות גבוהה בלשונם של פרשני הכדורגל: שימוש במילים במשלב לשוני "גבוה"

9 וראו עוד פרלמן (1984) הטוען שהצגת טיעונים משכנעים בלא ראיות מדעיות מטרתה לשדל את דעת המאזינים ולהביא להסכמתם השכלית והרגשית לתזות המוצגות על ידי הנואם, ולכוון את מחשבתם, לעורר את הרגשות או לשכנן. לנדאו (1988) מוסיפה על דברי פרלמן וכותבת כי גם אותם אמצעים סגנוניים שנמצאו נטולי ערך רטורי עשויים למלא תפקיד חשוב בשכנוע, דווקא בשל ההנאה האסתטית והריגוש שהם מעוררים בנמען. היא מביאה מדברי פסיכולוגים שגם זו היא אחת משיטות השכנוע האפקטיביות (שורצולד, 1978). פיינגולד (1990) סבור כי לא בכל מקרה האמצעים הריגושיים משרתים מגמה רטורית מודעת וטיעון רטורי מכוון, אבל כדעבד הם מפעילים על הקורא מערכת של גירויים ואמצעי שכנוע ברמה זו או אחרת של אפקטיביות. הוא מוסיף כי הקורא שנסחף אחר החוויה האסתטית ה"טהורה", אינו מודע לכך שבסיומו תהליך הקריאה הוא מוצא עצמו בעמדה פוליטית או אידאולוגית שונה מזו שנקט בראשית הקריאה.

ובמילים במשלב לשוני "נמוך"; שימוש בלשון פיגורטיבית: מטאפורה, דימויים ומשלים; שימוש במגבירים; שימוש בקלישות; שימוש באירוניה; שימוש בלשון בוטה.

מילים במשלב לשוני גבוה ומילים במשלב לשוני נמוך

מילים גבוהות¹⁰

קורן (1996) מונה כמה סוגי מילים: מילים לועזיות; מילים ומושגים מקצועיים-טכניים; מילים "מדעיות" (מילים שבשימוש אנשי מדע ומחקר, כמו: מונח, קונספציה, להתבונן, לנתח וכדומה); מילים פיוטיות במיוחד ומילים "נדירות" (הכוונה היא למילים שאינן בשימוש תדיר, בדרך כלל מילים מן המקורות) – מילים המשתייכות למשלב דיבור גבוה, והן בשימוש בקרב אנשי אקדמיה, שופטים, אישי ציבור ודוברים פורמליים.

דובר המשתמש במילים מקצועיות-טכניות או במילים "מדעיות", נתפס כאדם הבקי בדברים, אדם השולט בחומר, ומכאן מניח הדובר שהוא אובייקטיבי ואמין. לנדאו (1998) כותבת כי סגנון מדעיהגותי עשוי לשכנע באופן מוצנע משום אופיו המאופק של הסגנון, הפונה אל השכל יותר מאשר לרגש. למילים אלו, שחלקן שייכות לשדה סמנטי של פעולות מדעיות אינטלקטואליות, יש קונוטציות חיוביות, והשימוש בהן משייך לדובר אתוס שהרציונל והאינטלקט מוליכים אותו.

השימוש בשפה גבוהה ובמילים מליציות אף הוא בעל כוח רטורי. קורן (שם), המביאה מדבריו של פרלמן, אומרת שדובר המשתמש בשפה גבוהה, שפה שתואמת את חוקי הלשון, בעלת תחביר מדויק ולקסיקון מליצי במקצת, עשוי להשפיע באופן סמוי על המאזין. מובן שהדברים אינם מנותקים מההקשר ותלויים בנמען-קהל היעד (Gitay, 1991; גיתי, 1996) ובגורמים חוץ לשוניים (Grice, 1975). המאזין עובר במהירות מתקינות לשונית לאמירת אמת, ומתייחס לדברי הדובר כאל דברי אמת. גם לנדאו (שם) כותבת כי דובר המדייק בדבריו משאיר על הקורא רושם של אמינות.

10 קורן (1996) מכנה קבוצה זו בשם "מילים נדירות". נראה לנו כי שם זה אינו מדויק די להכיל את כל רכיבי הקבוצה, ולכן בחרנו בשם "מילים גבוהות".

גם השימוש במילים לועזיות בכתיבה בעברית הוא חלק משפה גבוהה, והשימוש בהן התרחב מאוד כיום. למעשה, הלעז תפס לו מקום של כבוד בעברית המודרנית, ויעידו על כך המילונים של העברית החדשה שבהם הלעז "דר בכפיפה אחת" לצד מילים עבריות. מילים לועזיות, הנחשבות כמילים "גבוהות", מצויות בכל תחומי החיים, ומאפיינות את לשונו של הדובר המשכיל (או כזה המתיימר להיראות משכיל, "איש העולם הגדול"). כפי שנראה להלן, לשונם של פרשני הכדורגל אינה יוצאת דופן בשימוש בשפה הגבוהה, ואולם ראוי לציין שפרשני הכדורגל אינם משתמשים בכל הפרמטרים הללו אלא מסתפקים בשימוש במשלב לשוני גבוה, וגם זאת לעתים רחוקות. הסיבה לכך נעוצה, מן הסתם, בכך שמדורי הספורט הם בעלי אופי פופוליסטי-עממי, וככאלה הם מיועדים לציבור רחב ככל האפשר.

כמו כן, מצאנו ששימושים כאלה רווחים בעיתונות בעברית, בעיקר אצל שגיאה כהן (שהוא גם איש אקדמיה) ואצל אבי רצון (שהוא העיתונאי הוותיק והמנוסה מכל אלו שנבדקו).

בשפה הערבית יש שוני בסיסי לעומת השפה העברית. בערבית קיימת דיגלוסיה חריפה בין השפה הסטנדרטית הכתובה ובין השפה הדבורה היומיומית, והפער בין שתי "השפות" גדול במיוחד. בכל אחת מארצות ערב קיים "דיאלקט" – ואפילו יותר מדיאלקט אחד – שנבדל מהשפה הסטנדרטית הכתובה. למעשה, ניתן להצביע על רצף לשוני, שבקצהו האחד נמצאת השפה הסטנדרטית הקלסית הגבוהה, ובקצהו האחר – השפה הדבורה היומיומית. כאשר המילים והביטויים קרובים לקצה הרצף של השפה הסטנדרטית הקלסית הגבוהה, הרי שהם נכללים במסגרת המשלב הלשוני הגבוה, וכשהמילים והביטויים קרובים לקצה הרצף של השפה הדבורה היומיומית, הם נכללים במסגרת המילים במשלב הלשוני הנמוך.

בטקסטים שנבדקו נמצא שימוש במילים ובביטויים הלקוחים לרוב מהשפה הערבית הסטנדרטית הקלסית, שיש להם מילים וביטויים מקבילים בשפה הערבית הסטנדרטית המודרנית או במה שנהוג לכנות "המילון המשותף" – המילון המשותף בין הערבית הסטנדרטית התקנית לערבית הדבורה. המילים והביטויים נחשבים למשלב לשוני גבוה כשיש להם

מילים או ביטויים מקבילים בערבית המודרנית. זאת ועוד, בשל הדיגלוסיה החריפה הקיימת בשפה הערבית, אנחנו סבורים שעצם הכתיבה בערבית הסטנדרטית התקנית מהווה "העלאה" או "הגבהה" של הלשון והסגנון, כוון שהשפה הדבורה היומיומית השגורה שונה באופן ניכר מהשפה הסטנדרטית.

יש לציין, שהשימוש במשלב לשוני גבוה נמצא שכיח ביותר (מעל ל-22%), והוא נחלת שלושת הפרשנים, אם כי קיימים ביניהם הבדלים.

דוגמות מן העיתונות בעברית: ¹¹

אלה בדיוק אותם אנשים שרק לפני חודשיים היגנו על החלום, היכבירו שבחים... ואחרי שחיפה חטפה שם חמישייה, עוד היפטירו בהתבטלות אופיינית... באמת אין עוד אפשרויות באתוס הספורטיבי שלנו חוץ מהתבטלות והתנשאות?

(שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

...הוכיחה אמש שוב עד כמה נכונה לפחות בכדורגל האימרה המרקסיסטית הישנה "ההוויה קובעת את התודעה". תן למכבי חיפה הוויה של ליגת האלופות ותקבל את הנס הקטן והאופטימי שראינו אתמול: קבוצה ישראלית שמשחקת אתמול 90 דקות עם תודעה של ליגת האלופות.

(שגיא כהן, חצי הכוס המלאה)

ועכשיו אותה סחרחרת מחייבת אשפוז.

(שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

חזון אחרית ימיו של הכדורגל מתגשם בעצם היום הזה.

(רצון, לקח לשחר זמן)

עם זאת עדיין לא נשמעו זעקות שבר.

(רצון, לקח לשחר זמן)

הם רק חלק ממאמנים חשובים שאצלם הרחיב גרנט דעת ותבונה.

(רצון, לקח לשחר זמן)

11 תחילה יובאו הדוגמות בעברית ואחר כך הדוגמות בערבית. בדוגמות בערבית תובא קודם המילה בערבית, אחר כך התעתיק בעברית, ולבסוף – המשמעות או הפירוש בעברית. המילים מופיעות תחת כותרת המאמר בצירוף מראי המקום.

אבל בדרך את כס המאמן הלאומי נשתבשה במשהו תבונתו של גרנט.
(רצון, לקח לשחר זמן)

תחת הרציקוביץ משתרכת מכבי תל אביב הרחק מאחורי מכבי חיפה.
(רצון, לקח לשחר זמן)

דוגמות מן העיתונות בערבית:

המשמעות והפירוש	תעתיק בעברית	ערבית מודרנית	תעתיק בעברית	מילים במשלב גבוה
ייפול	יתסאקט	يتساقط	(יתהאוא)	يتهاوى (נבחרת אלג'ריה)
השבח	אלמדח	المدح	(אלאשאדה)	الإشادة (נבחרת אלג'ריה)
ישיג	יחסל (עלא)	يحصل (على)	(יחט'א)	يحظى (היצירתיות)
דומה	ישאבה	يشابه	(יד'אהי)	يضاهي (נבחרת גרמניות)
התעלמות	אלתג'אהל	التجاهل	(אלתע'אדי')	التغاضي (הכישלון כאן)
פסגה	קמת	قمة	(ד'רווה)	ذروة (המונדיאל המ')
היה בטוח	תאכד	تأكد	(איקן)	أيقن (הכישלון)
הפער הגדול	אלפרק אלכביר	الفرق الكبير	(אלבון אלשאסע)	البون الشاسع (נבח' אלג'ריה)
אינה מועילה	ע'יר מפידה	غير مفيدة	(ע'יר מג'דיה)	غير مجدية (המונדיאל)
איבד עֲשֶׂתוֹנוֹתָיו	אד'אע רושדה (ג'ן)	أضاع رشده (جُنَّ)	(פקד סואבה)	فقد صوابه (הסמבה איבדה)

מילים במשלב לשוני נמוך

מילים במשלב לשוני נמוך בעברית פירושו מילים שיש בהן סטיות מן הנורמה. חלק מן הסטיות הללו נוגעות לתבנית של מילים או של צירופים, והאחרות – לתקינות תחבירית (שלזינגר, 1996).

כפי שכבר ציינו, באשר לכתיבה הערבית אפשר להצביע על רצף לשוני שבקצה אחד נמצאת השפה הערבית הסטנדרטית הקלסית הגבוהה ובקצה השני נמצאת השפה הדבורה היומיומית. ככל שהמילים והביטויים קרובים לקצה הרצף של השפה הדבורה היומיומית, הם נחשבים למשלב לשוני נמוך. כמו כן, אם המילים והביטויים לקוחים מ"המילון המשותף" אזי ניתן לומר שיש שימוש במשלב לשוני נמוך. לקטגוריה זו של משלב לשוני נמוך אפשר להוסיף את המילים והביטויים הלקוחים מהשפה הדבורה היומיומית ושאינן להם מקבילה בשפה הסטנדרטית התקנית. חשוב לציין שבתרבות הערבית השימוש במילים לועזיות שחדרו לשפה הערבית נחשב למשלב לשוני נמוך, וזאת בניגוד לעברית, שבה מילים לועזיות נחשבות כמילים "גבוהות" ומאפיינות את לשונו של הדובר המשכיל (או כמי שמתיימר להיראות משכיל).

דוגמות מן העיתונות בעברית:

ואז, כאילו כדי לשים את החותמת הסופית על תחושת הפספוס, גם מחמיצה פנדל.

(שגיאה כהן, חצי הכוס המלאה)

מבחינה מקצועית טכנית היא לא מציאה גדולה.

(רצון, נעים לראות נעים לגלות)

מכבי חיפה הייתה לוקחת אותו בהליכה אחרי ניצחון בגמר על הפועל תל אביב.

(רצון, נעים לראות נעים לגלות)

ובין לבין הסברים וקצת בכי על פספוס ההזדמנות הנדירה

(רצון, לקח לשחר זמן)

הדוגמות הטרויות מהשגיאות והשטויות של אוליבר קאן... לא עושות רושם על מבקריו של אווט.

(רצון, לקח לשחר זמן)

..את הפוזה כאילו הוא זועם וכועס בגלל שבעת השערים שספגה מכבי חיפה.

(רצון, לקח לשחר זמן)

המשחק שלשום היה **מגעיל**.

(דורפן, ככה זה כשמדובר בעסק)

ולא רק **הקטנות נדפקות**.

(דורפן, ככה זה כשמדובר בעסק)

גברי לוי ואנשי צ'רלטון שכנעו כמה **פריירים**.

(דורפן, אובדן המומנטום)

דוגמות מן העיתונות בערבית:

דוגמות של מילים מהמילון המשותף:

המשמעות והפירוש	תעתיק בערבית	המילים בערבית
מהמורה	מטב	مطبّ (הסמבה איבדה)
נרגז	זעלאן	زعلان (אתה עם מי?)
מכונה	מאכנה	ماكنة (מכונות גרמניות)
העליב	בהדל	بهدل (הם לא נזהרו)

דוגמות של ביטויים מהשפה הדבורה:

המשמעות והפירוש	תעתיק בערבית	ביטויים נמוכים
הבנים (הקטנים) גדלו	אלעיאל כברת	العيال كبرت (נבחרת אלג'ריה)
מי הביא אותו לעבודה זו?	שו ג'אבו עלא השע'ל?	شو جابو على هالشغل? (שמחי אנג').
אתה בעד מי?	אנת מע מין?	انت مع مين? (אתה עם מי?)

מילים לוועזיות בשימוש:

המשמעות והפירוש	תעתיק בערבית	המילים והביטויים בערבית
מרצדס	מרסידים	مرسيدس (שמחי אנג')
אוטוסטראדה	אוטוסטראדה	أوتسترادا (שמחי אנג')
מנוע	מותור	موتور (שמחי אנג')
בונקר	פונקר	بونكر (אתה עם מי?)
כדור רגל טוטאלי	תותאל פוטבול	توتال فوتبول (אתה עם מי?)

שילוב של מילים במשלב לשוני גבוה עם מילים במשלב לשוני נמוך
 אמצעי ייחודי ללשונם של פרשני הכדורגל הוא שילוב של מילים ממשלב לשוני גבוה עם מילים ממשלב לשוני נמוך באותו המשפט או באותה הפסקה. כפי הנראה, שילוב זה נובע מן הרצון לכתוב ולהתבטא כברסמכא אמין ומקצועי, ועם זאת לפנות אל קהל הקוראים "בגובה העיניים". נציין, כי גם בטקסטים בערבית מוצאים שילוב של מילים וביטויים במשלב לשוני גבוה עם מילים וביטויים במשלב לשוני נמוך, אולם בתדירות נמוכה יחסית בהשוואה לעברית.

בעניין זה מצאנו הבדלים בין הפרשנים: לעומת עמיתיו, בולט הפרשן מואסי שממעט בשימוש במשלב לשוני נמוך.

להלן מבחר דוגמות:

תגידו, ירדנו לגמרי מהפסים? מה זה הזילזול הזה במנצ'סטר יונייטד? אחד טוען... אחר טוען... ושלישי גורס שהוא לא מבין על מה כל החגיגה, חיפה בסך הכל ניצחה קבוצה בינונית.

(שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

היה נעים לגלות שאלן סמית הוא לא רק שחקן מוגבל אלא גם צ'חצ'ח בעל שער מחומצן.

(רצון, נעים לראות נעים לגלות)

כמו כן יש הממשיכים להפיל על השוער דודו אווט תיקים אפלים.

(רצון, לקח לשחר זמן אבל בסוף הוא הבין)

שימוש בלשון פיגורטיבית

לשון פיגורטיבית היא לשון המביעה את רעיונותיה באופן ציורי, מושאל. לנדאו (1988) אומרת כי תפקידה העיקרי של הלשון הפיגורטיבית הוא להביע את המסר המבוקש בדרך ציורית מוחשית שתיקלט ברגשות המאזינים יותר מאשר במחשבתם. השפעתה של הלשון הפיגורטיבית רבה וחזקה, שכן קליטת המסר נעשית באופן מוחשי ובהיר ועם זאת בלתי אמצעי. באמצעות השימוש בלשון פיגורטיבית ניתן להביע רעיונות מורכבים במבע קצר.

דרכי ההבעה הבולטות ביותר של הלשון הפיגורטיבית הן באמצעות מטאפורה (בעיקר), דימויים ומשלים.

מטאפורה היא מעתק משמעות, העברה של משמעות משדה סמנטי אחד לשדה סמנטי אחר, או השאלה (ניר, 1978).¹² בתורת הספרות: מילה או קבוצת מילים, שהושאלה להן משמעות אחרת, נרחבת יותר ממשמעותן המילונית (אוכמני, 1976). צרפתי (1978) מגדיר מטאפורה כ"העברת שם ממסומן למסומן מחמת הדמיון שביניהם". הוא מוסיף, כי המטאפורה מעניקה לדיבור ציוריות, חריפות ועצמה, ולכן היא בעלת חשיבות ראשונה במעלה בכתיבה ספרותית. בכוחה של המטאפורה להחיות את הדברים, לחדשם ולחזק את השפעתם. מטאפורה משובחת עשויה להשאיר רושם רב על המאזין או הקורא.

בבואנו לבדוק טקסט מבחינה רטורית יש להבחין בין השימוש במטאפורות נדושות ושחוקות לבין תמונות מטאפוריות שלמות שהן בעלות אפקט רטורי אמתי מלבד ההנאה האסתטית והריגוש שהן מעוררות. ניר (שם) מציין כי ככל שהמטאפורה מורכבת יותר כך היא מרשימה יותר באפקט הציורי שלה, וכשהמטאפורה נמצאת בשימוש חוזר והולך, הפיגורטיביות שבה נשחקת עד שהמעטק הרטוריסגנוני הופך למעתק לקסיקלי קבוע. מידת הפיגורטיביות של הציורף המטאפורי היא בטווח שבין שימושים מטאפוריים חד־פעמיים, בעלי מידה גדולה של פיגורטיביות, ובין שימושים מטאפוריים כה שגורים עד כי ציוריותם אינה מורגשת עוד, ולמעשה הפכו למטאפורות "מתות".

בלשונם של פרשני הכדורגל שנבדקו, השימוש במטאפורה הוא האמצעי הפיגורטיבי הבולט. כידוע, קיימים אמצעים פיגורטיביים נוספים, כגון: אוקסימורון, דימויים, משלים וכדומה, אולם חלקם נמצאו במינון

12 באשר למונח "השאלה" מציין ניר כי הוא תואם את התפיסה הרטורית־סגנונית של המטאפורה.

נמוך ביותר, ואחרים לא נמצאו כלל בעיתונות העברית אלא רק בעיתונות הערבית, כפי שנראה להלן.¹³

דוגמות מן העיתונות בעברית:

יניב קטן, **שיובש בשנתיים האחרונות, פורח אצל שום**.
(שרף, לשחק חכם בהגנה)

13 הטקסטים הראשונים המפורסמים והבולטים הידועים לנו בערבית הם השירים מתקופת הג'אהליה, מסוף המאה השישית והמחצית הראשונה של המאה השביעית לספירה. עם הופעת האיסלאם במאה השביעית מופיע ספר הקוראן שנחשב לפאר ולמופת הלשון והסגנון בערבית. מאז המאה השביעית ועד לראשית המאה התשע-עשרה, ידעה השפה הערבית עליות וירידות: היו תקופות פריחה ושגשוג ביצירה הכתובה, הן בשירה והן בפרוזה (השיא היה בתקופה העבאסית והאנדלוסית בספרד במאות: ה-9–13 לספירה), והיו תקופות שפל ודעיכה (בעיקר בתקופת האימפריה העותמאנית במאות ה-16–19 לספירה). במאה ה-19 החל תהליך התעוררות והתחדשות בלשון הערבית ובמורשת הכתובה בהשפעת גורמים שונים, כגון הכנסת הדפוס והופעת העיתונות שמילאו תפקיד נכבד בהתחדשות השפה והסגנון בערבית. ואכן, בהשפעת הגורמים הללו ואחרים החל תהליך – הנמשך עד ימינו – של החייאה והתחדשות בשפה הערבית, המשתקף באוצר המלים והביטויים, בדקדוק, בתחביר, בסמנטיקה ובסגנון. הטקסטים הכתובים שנכתבו ופורסמו בראשית של תקופת ההתעוררות והתחדשות – בסוף המאה ה-18 והמאה ה-19 – הושפעו מהסגנון המסורתי ששלט בתקופת הקיפאון והשפל של הערבית. המאפיינים העיקריים של הסגנון המסורתי היו: לשון מליצית במשלב לשון גבוה ושימוש באוצר מילים בלתי שכיחות, שימוש בפרוזה מחורזת, לשון נופל על לשון, הפכים והקבלות, חזרות ומלים נרדפות, אלגוריה, כינויים, תבניות לשון קבועות, משלים ופתגמים. כאמור, במאה ה-19 החל תהליך התפתחות ורענון בשפה הערבית, שבא לידי ביטוי בעיקר ביצירה הכתובה: סוגות חדשות, שינויים וחדושים בלשון ובסגנון, שמטרתם להקל ולפשט ולהשתחרר ממאפייני הסגנון המליצי המסורתי כדי לענות על צרכי קהל היעד החדש. בולטים במיוחד השינויים וההתפתחויות שחלו בעיתונות הכתובה, כפי שכותב עבד אלע'ני אבו אלעזם (1997): "מה שמאפיין את לשון העיתונות בתקופתנו הוא שזו לשון קרובה יותר ללשון השיח, לשון החברה, לשון התקשורת היומיומית".

הצלחה בהבאת אותה רוח הקרבה וההתלהבות שכה בלטו ביום שלישי שעבר בנצחונות בנוק אווט ולא רק בנקודות בקרבות אחד על אחד, היא גם אחד התנאים לעבור את המשוכה הענקית הזו.

(שרף, לשחק חכם בהגנה)

בדוגמות שלעיל יש שימוש במטאפורות פשוטות, נדושות ואפילו שחוקות. בדוגמה הראשונה נעשה שימוש בתמונה מטאפורית מתחום הצומח (שימוש במונחים "יובש" ו"פורח"). ראוי לציין, כי מונחים אלה, מלבד היותם מונחים מתחום הצומח, עברו תהליך של "הנמכה" לשונית, וכיום הם משמשים גם בלשון הסלנג. בדוגמה השנייה יש שימוש בתמונה מטאפורית מתחומי ספורט שונים, וכאמור נדושים: "ניצחון בנוק אווט", "ניצחון בנקודות" (מתחום האגרוף) ו"לעבור את המשוכה" (מתחום האתלטיקה).

מטאפורות מסוג זה אינן תמיד בעלות אפקט רטורי, וודאי נטולות הן יופייה וחיוניותה של המטאפורה החיה.

אז מה לעזאזל הוא מצא ביושב ראש ההתאחדות שהוא חבר אליו, תומך בו ומונע בגופו כל אפשרות לסלק אותו מתפקידו.

(רצון, לקח לשחר זמן)

הדוגמה שלעיל מיוחדת יותר, שכן יש בה אלמנטים רטוריים שונים השלובים זה בזה: לצד שימוש במילה "לעזאזל" (מילה מקראית שעברה חילון ונתפסת כיום כהמונית), שמעצימה את התמיהה המובאת בשאלה הרטורית, אנו רואים תמונה מטפורית (נדושה אמנם), הנבנית בסטרוקטורה הדרגתית הולכת וגוברת, במשמעות הגנה נפשית וגופנית שבאה למונע אפשרות של סילוקו של גברי לוי, יושב ראש ההתאחדות, מתפקידו.

אבל רוחו של גרנט עדיין מרחפת בין רמת גן לקריית אליעזר ובין מלטה לניקוסיה.

(רצון, לא זאוטאוטס יניב קטן).

דוגמה זו מיוחדת בכך שהתמונה המטפורית לקוחה מתחום המקרא (בראשית, א, ב: "ורוח ה' מרחפת עליפני המים"). הכותב רצה להמחיש את השפעתו הרבה של גרנט, מאמן נבחרת ישראל בהווה ומאמן מכבי חיפה קודם לכן, וצייר תמונה מטפורית־אלוהית, ובכך העצים את השפעתו של

גרנט, משום שהשווה אותו לכאורה לאלוהים. ראוי לשים לב לחלקה השני של התמונה הרטורית, שלפיה ה"ריחוף" הוא בין מקומות שבהן משחקות נבחרת ישראל ומכבי חיפה, ללא ציון שמותיהן של הקבוצות: ר"ג (מקום המסמל את נבחרת ישראל), קריית אליעזר (מקום המסמל את מכבי חיפה), וכך בהתאמה תקבולית (שוב אלמנט מקראי) – מלטה (מקום המסמל את נבחרת ישראל) וניקוסיה (מקום המסמל את מכבי חיפה).

גם אין יותר בעיות של סיבולת, אפילו השרירים הקצרים התארכו והארוכים התקצרו, כבר אין מי שמדגיש כי הכושר הגופני מספיק לישראלים למחצית אחת, שאחריה גוג מפגין את חוסנו ומגוג את חיתתו'.

(רצון, לקח לשחר זמן)

בדוגמה זו שלובים כמה אמצעים רטוריים מסוגים שונים: ציניות וביקורת כלפי אלו שהיטלו ספק ביכולתו של הכדורגלן הישראלי. הכותב לועג לביקורת שהטיחו המלעזים על המבנה הגופני של הכדורגלן הישראלי, ועל כך שתלו את כישלונותיו באמתלאות שונות ומשונות הקשורות להיבטים פיזיולוגיים שונים (סיבולת, שרירים, כושר גופני). השימוש במשחק הלשון "השרירים הקצרים התארכו והארוכים התקצרו" מגלם בתוכו השתמעות של שמחה לאיד של הדיוט שנאלץ במשך שנים להאזין הסברים פיזיולוגיים מלומדים לכאורה, שלא עמדו במבחן המציאות במשחק זה.

גם האזכור (המקראי) לגוג ומגוג, השימוש בתקבולת החסרה: "גוג מפגין את חוסנו ומגוג (חסרה המילה: "מפיל") את חיתתו", השימוש במשלב לשוני גבוה (מפגין את חוסנו, את חיתתו) והבחירה בצירוף "בחורנו הכחושים" – כל אלו מגבירים את האירוניה כלפי המלעזים שהעצימו את הפער בין הכדורגלן הישראלי ליריבו האירופאי.

דוגמות מן העיתונות בערבית:

מטפורות בערבית	תעתיק בעברית	תרגום לעברית
اليونان قتلت اللعبة الجميلة (אתה עם מי?)	אליונאן קתלת אללעכה אלג'מילה	נבחרת יוון הרגה את המשחק היפה

המוות המוקדם לנבחרת ברזיל	אלמוות אלמוכר ללמונתח'ב אלבראזילי	الموت المبكر للمنتخب البرازيلي (הם לא נזהרו)
מראדונה נכוה בלהבות השערים	אכתווא בלהיב אלאהדאף	اكتوى بلهيب الأهداف (הכישלון כאן)
אלפו (הכניעו) את מגיני הטנגו	ראוד' אלאלמאן מדאפעי אתאנגו הגרמנים	روّض الألمان مدافعي التانجو (הכישלון כאן)
רסקו מבצרי האנגלים	חטמת קלאע אלאנגליז	حطمت قلاع الإنجليز (היצירתיות תמיד)

בדוגמות שלעיל יש שימוש במטפורות פשוטות, נדושות ואפילו שחוקות. בדוגמות אלו נעשה שימוש בתמונה מטפורית מתחום שדה הקרב המורחב (שימוש במילים "הרגה"; "מוות מוקדם"; "נכוה בלהבות"; "הכניעו"; "כבשו"). ראוי לציין, כי מונחים אלה רווחים מאוד בתחום הספורט, שכן נהוג לתאר את המשחק הספורטיבי כשדה קרב אלים מאוד, שבו ניטשים קרבות עקובים מדם עם "הרוגים ופצועים". מונחים אלו עברו תהליך של "הנמכה" לשונית, וכיום הם משמשים גם בלשון הסלנג. כאמור, מטפורות מסוג זה אין תמיד בעלות אפקט רטורי, והן נטולות יופייה וחיוניותה של המטאפורה החיה.

דוגמה נוספת:

הולנד תדגדג את ענקי ברזיל	תדע'דע' הולנדא עמאלקת אלברזיל	تدغدغ هولندا عمالقة البرازيل (מכונות גרמניות)
------------------------------	----------------------------------	--

דוגמה זו מיוחדת יותר בכך שהתמונה המטאפורית היא מתחום האגדות, מסיפורי הגמדים והענקים (תמונה מטפורית שחוזרת פעמים רבות בלשונם של פרשני הספורט הן בעברית הן בערבית. כך, למשל, ראינו בעיתונות העברית: "המשילו את ביקורה של מכבי חיפה במנצי'סטר לשבעת הגמדים בגנו של הענק... – שגיאה כהן, נעמוד ונמחא כפיים). לפי תמונה זו, הקבוצה החלשה משולה לגמד והקבוצה החזקה לענק. לתמונה המטפורית מיתוסף אלמנט של אירוניה שמעצים אותה עוד יותר, לאמור: כשהגמדים מבקיעים שער כנגד הענקים, זה נתפס כדגדוג בלבד, שכן לא באמת ניתן להכניע את הענק.

עادت מיקרא תגרّ أذبال الفشل   עאדת מוככרן תגר'   חזרו מוקדם כשהן גוררות

(הכישלון כאן) אד'יאל אלפשל אחריהן זנבות האכזבה

גם בדוגמה זו התמונה המטפורית נמצאת עדיין בתחום הדמיון והאגדות, ולפיה הקבוצה המפסידה מתוארת כבעל חיים (שכן יש לו זנב) שגורר עצמו לארצו בטרם עת כשזנב האכזבה משתרך מאחור. בדוגמה זו יש "הדהוד" לביטוי "חזרה עם הזנב מקופל בין הרגליים" שמשמעותו חזרה בכושפת פנים.

שימוש בדימויים

תופעה נוספת הרווחת מאוד בכתיבה הערבית היא שימוש בדימויים, ובעיקר דימויים מעולם החי. פרוכטמן (2002) מייחסת את תתקבוצה זו – דימויים קלישתיים מחיי החיות – לאחד מחמשת סוגי הקלישות. פעמים רבות אנו מוצאים שהכותב מדמה קבוצה מסוימת או שחקן מסוים לבעל חיים או לשם עצם שאופייני לאותה קבוצה, ובכך משלים במוחנו את התמונה המטפורית שהוא מבקש ליצור.

כך, למשל, מצאנו:

דימויים בערבית	תעתיק בערבית	תרגום לעברית
نصور إفريقيا (מייסי נכנע)	נסור אפריקיא	נשרי אפריקה
الطاحونة الهولندية (הסמבה איברה)	אטאחונה אלהולנדיה	הטחנה ההולנדית
الزرافة كراوتش (נבחרת אלג'ריה)	אזראפה קראוצי	הג'ירפה קראוצי
المرسيدس الألماني برأقا لامعا من رأسه حتى مؤخرته! (שמחי אנגליה)	אלמרסידס אלאלמאני בראקן לאמען מן ראסה חתא מואח'רתה	המרצדס הגרמני מבריק וזוהר מראשו ועד לחלקו האחורי!
ماكانات ألمانية موديل 2010	מאכנאת אלמאניה מודיל 2010	מכונות גרמניות מודל 2010
براقة وفتاكة (מכונות גרמניות)	בראקה לאמעה	נוצצות וקטלניות
شفائينشطايفر موتور	שפאינשטאגר מותר	שווינשטיגר הוא מנוע

بقوة 500 حصان!
(שמחי אנגליה)

בקוות 500 חסאן

של 500 כוח סוס!

השימוש במשלים

המשל הוא סיפור אלגורי קצר, סיפור דמיוני שיש בו מוסר השכל, והוא עשוי לשמש דוגמה לאחרים (אבן שושן, 1988). המשל נפוץ מימי המקרא: "חוד חידה ומשול משל אל בית ישראל" (יחזקאל יז, ב) ועד ימינו אנו. קיימים משלים ידועים ומפורסמים, כמו משל יותם: "הלוך הלכו העצים למשול עליהם מלך" (שופטים ט, ז, ואילך); משל כבשת הרש (שמ"ב, יב); משלי שלמה (ספר משלי); ומשלים מאוחרים יותר, בתרבות ישראל ובאומות העולם: משלי איזופוס היווני, משלי יהודה (יל"ג), משלי להפונטיין הצרפתי ועוד.

בכתיבתם של פרשני הספורט בעברית לא נמצאו משלים כלל. כקוראי עיתונים אדוקים נדמה כי יהא זה נכון לומר שבכתיבה העיתונאית העברית דל מאוד השימוש במשלים. לעומת זאת, השימוש במשלים נפוץ בכתיבה בעיתונות הערבית בכללותה, וגם בכתיבתם של פרשני הספורט. המשל הוא חלק אינטגרלי מהשפה הערבית הן בדיבור הן בכתיבה. לדאבוננו הוא איבד מקסמו בעברית החדשה, וכמעט שאין הוא מצוי בה כיום, לא בדיבור ולא בכתיבה.

להלן מבחר דוגמות מן העיתונות בערבית:

משלים בערבית	תעתיק בערבית	המשמעות והפירוש
عاد بخفي حنين (אתה עם מי?)	עאד בח'פי חוניין	שָׁב בְּצִדִים רִיקוֹת
وقع الفاس في الراس (נבחרת גרמניה)	וקע אלפאס פי אראס	הגרזן נפל (פגע) בראש
يعرف من أين تؤكل الكتف (שמחי אנג'..)	יערף מן אינא תואכל אלכתף	יודע מאיפה אוכלים את הכתף ("מבין עניין")

שלושת המשלים לקוחים מהמורשת הקלסית, והם ידועים ומפורסמים לדוברי הערבית, ומרבים להשתמש בהם הן בכתיבה והן בדיבור.

המשל הראשון מספר על "הנעליים של חוניין", והנמשל הוא: חזר בידיים ריקות. וזה תקציר המשל: חוניין היה סנדלר מבני חירה. בדואי

התווכח אתו על מחירן של זוג נעליים. התווכחו זה עם זה עד שהכעיסו זה את זה. חוניין רצה לנקום בבדואי, וכשהבדואי יצא לדרכו לקח חוניין נעל אחת וזרק אותה בדרך. אחר כך זרק את הנעל השנייה במקום אחר. כאשר הבדואי עבר ליד נעל אחת אמר: "כמה הנעל הזאת דומה לנעל של חוניין, לו הייתה השנייה הייתי לוקח אותה", והלך לדרכו. כאשר הגיע לנעל השנייה התחרט שעזב את הראשונה. חוניין ארב לו בדרכו. כאשר הבדואי הלך לחפש את הנעל הראשונה הלך חוניין אל בהמתו (של הבדואי), ולקח אותה ומה שהיה עליה. הבדואי שב, ואתו רק זוג נעליים. בני שבטו אמרו לו: "מה הבאת מנסיעתך?" אמר (הבדואי): "הבאתי לכם את נעליו של חוניין". והנמשל: חזרתי בידיים ריקות!

وقع الفاس في الراس
 (נבחרת גרמניה)
 וקע אלפאס פי אראס הגרזן נפל (פגע) בראש

המשל השני שאוב מחיי החוטבים ביער, ומספר על חוטב עצים בלתי מיומן ושאנן שלא שמע לעצות אחרים ומנוסים ממנו, וסופו שנפגע בראשו על ידי גרזן, כלומר הוא קיבל מכה מוחצת ואנושה! הנמשל הוא שאסור להיות שאנן ולהתרברב, כי בסופו של יום אתה עלול להיפגע פגיעה אנושה.

يعرف من أين تؤكل الكتف
 (שמחי אנג'..)
 יערף מן אינא תואכל את הכתף
 (מבין עניין")

המשל השלישי שאוב מחיי הנוודים במדבר, שמחייבים מיומנות וניסיון בכדי לשרוד ולגבור על המכשולים. מסופר על נווד אמיץ, חכם ובעל תושייה, שתמיד יודע "להסתדר". כאשר הנוודים לוכדים טרף גדול הראוי למאכל, בזמן שכל האחרים מתלבטים איך כדאי לשחוט אותו, מאיזה צד כדאי להתחיל את מלאכת השחיטה, הוא כבר חתך אותו והגיע לחלק המשובח ביותר של הבשר – בשר הכתף, ואכל אותו. והנמשל: אדם פיקח ש"מבין עניין" ויודע "להסתדר" בכל מצב לפני כולם.

השימוש במגבירים

המגבירים, כותבת לנדאו (1988), הם ברובם אמצעי שכנוע גלוי וישיר, המכריז על עצמו. בשל הכוח והעצמה הטמונים במגבירים יש באמצעי שכנוע זה מן ההגזמה ומן הקולניות. ניר (1977) מביא דוגמות מן הדיבור העממי, כגון: עצום, נפלא, פנטאסטי, גזעי וכדומה. הוא מוסיף שהמגבירים הם שמות או תארים, המצטרפים לשמות אחרים כלואים או כנשואים במשפטים שמניים. בספרו של (Quirk 1976) יש תיאור מקיף של נושא המגבירים, ולפיו המכנה המשותף של המגבירים הוא שיש להם השפעה של הגבהה או הנמכה על יחידה מסוימת במשפט. המגבירים מצביעים על נקודה מסוימת בסולם ההגברה, שיכולה להיות גבוהה או נמוכה.

המגבירים נחלקים לשלוש קבוצות סמנטיות:

א. מגבירים לשם הדגשה (Emphasizers)

בקבוצה זו מדובר על מגבירים שלהם אפקט כללי של הגבהה, והכוונה היא להטעמה באופן חזק יותר. הם מדגישים את ערך האמת של המרכיב המודגש, כגון: ודאי, בהחלט, באמת וכדומה. גרינבאום (1970) מכנה אותם כ"מגבירים המציינים עמדה". לנדאו (1988) מעירה כי לפי חלוקות אחרות נכללים תוארי פועל אלה בקבוצות הביטויים המודאליים הרחבה יותר והכוללת נוסף על ביטויי הוודאות גם ביטויי ספק, שאין להם זיקה ליסוד ההגברה.

ב. מגבירים לשם העצמה או הגבהה (Amplifiers)

קבוצה זו מחולקת למגבירים של הפלגה ולמגבירים של יתרון: (1) מגבירים של הפלגה: אלה כוללים את תואר הפועל או את שם התואר, המציין את הקצה העליון של סולם ההגברה, למשל: ביותר, לגמרי, בהחלט, לחלוטין, בשלמות, באופן אבסולוטי וכדומה. למגבירים אלה בדרך כלל לא ניתן להוסיף את ערך היתרון ביותר או את תואר הפועל מאוד; (2) מגבירים של יתרון: אלה כוללים מגבירים המציינים הגבהה מבחינת הגודל או החוזק באופן כללי, מלבד המילה יותר, שבאה תמיד בהשוואה לגודל אחר כלשהו. קבוצה זו כוללת את הרכיב הסמנטי מאוד או הרבה, לדוגמה: עמוקות, בחזקה, במידה רבה.

ג. מגבירים לשם הנמכה (Downtoners)

מגבירים אלה נחלקים לארבע קבוצות: **המפשרים** (Compromisers): אלה מגבירים השואפים לנורמה, אך בה בעת הם מפחיתים מכוח הפועל, כמו: למדי, פחות או יותר); **המפחיתים** (Diminishers), כמו למשל: במידת מה, מעט, באופן חלקי); **המזעריים** (Minimizers), למשל: כלל לא, כמעט שלא); **האומדניים** (Approximators), כגון: כמעט. השוני בין קבוצה זו לחברותיה הוא בכך שהיא משמיעה את הכחשת ערך האמת של הנאמר בפועל במשפט חיובי (כמעט נכשלתי = לא נכשלתי בסופו של דבר).

מניתוח לשונם של פרשני הכדורגל שנבדקו עולה, כי פעילות שתי קבוצות המשנה של **המגבירים לשם העצמה** – **מגבירים לשם הפלגה ומגבירים לשם יתרון**, בולטת במיוחד, אם כי לא באותו יחס: המגבירים לשם הפלגה מרובים באופן משמעותי מהמגבירים לשם יתרון. ניתן ליחס תופעה זו לכתיבה הריגושית המאפיינת את לשונם של פרשני הכדורגל באופן כללי. כמעט ולא נמצא שימוש בקבוצת **המגבירים לשם הנמכה**, ונראה כי הסיבה לכך היא שהשימוש באלו האחרונים אופייני בעיקר למשלב ההגות ולכתיבה אקדמית ה"זהירה", ולא ללשון האגרסיבית והבוטה יותר של פרשני הכדורגל. כמו כן נמצא שהמגבירים השכיחים ביותר הם שמות התואר, ובעיקר כאלו שבהם ההגברה לסוגיה היא מרכיב סמנטי נלווה למרכיבים אחרים. לעתים מרכיב ההגברה הופך את המילה למילה קשה או בלתי נעימה, וזאת כאשר מיתוספת למילה גם קונוטציה שלילית, כמו: מחפיר, שערורייתית, קלוש. שימוש במילים מסוג זה מבטא את עצמת הרגשות של המוען כלפי הנושא הנדון, ומסייע להעביר עצמה רגשית זו אל הנמען לשם שכנועו.

והרי דוגמות נבחרות מן העיתונות העברית והערבית גם יחד: ¹⁴

- **מגבירים לשם העצמה או הגבהה:**
- 1. **מגבירים לשם הפלגה:**

14 בסעיף זה מיון הדוגמות נעשה באופן שונה בשל ריבויין. כמו כן לא הובאו כל הדוגמות אלא דוגמות נבחרות.

שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים :

”הצלחה כבירה”

שגיא כהן, להתרגש לפני שנתרגל :

”תוצאה נפלאה”

נבחרת אלג'ריה :

منتخب واعد. מונתח'ב וاعد : נבחרת מבטיחה

שגיא כהן, ימים של תהילה :

”הכי מדהים”

”המדהים ביותר”

”השער הנפלא והלא יאומן”

”ההופעה המקצועית היותר, הממוקדת ביותר והמרשימה ביותר”

המונדיאל המוזר והמפתיע :

المونديال العجيب المفاجئ. אלמונדיאל אלעגיב אלמפאג'א : המונדיאל

המוזר והמפתיע

שרף, לשחק חכם בהגנה :

”יכולת פנומנלית”

שמחי אנגילא :

مار ادونا لاعب فذ، مرادונה لاعب فد', : مرادונה שחקן מיוחד במינו,

נבחרת אלג'ריה :

المحاربين الواعدين. אלמחארבין אלואערין : הלוחמים המבטיחים

רצון : נעים לראות נעים לגלות :

”יכולת עלובה”

אתה עם מי ?

فرق مغمورة. פרק מע'מורה : קבוצות לא מנוסות

הם לא נזהרו :

المدافع الباهت. אלמדאפע אלבאהת : המגן החורר

הם לא נזהרו :

دونجا الجبان. דונגא אלג'באן : דונגה הפחדן

שרף, גרנט שידר פחד :

”ביקורות קשות”

דורפן, אובדן המומנטום :

”דרך שעוריתית”

”זלזול מחפיר”

אתה עם מי ?

الاحتفالات الفوضوية والمزعجة. אלחתפאלאת אלפאודייה ולמוזעגיה :

חגיגות אַנְרְכִיסְטִיּוֹת ומחרידות

שמחי אנגילא :

ومدرّب فاشل. מדרב פאשל : מאמן כושל

דורפן, ככה זה כשמדובר בעסק :

”תירוץ קלוש”

2. מגבירים לשם יתרון :

שרף, גרנט שידר פחד :

”המשחק החלש ביותר”

רצון, נעים לראות נעים לגלות :

”אחד מהאיצטדיונים המפחידים באירופה”

המונדיאל המוזר הזה :

منتخب مرعب. מונתח'ב מורעב : נבחרת מפחידה

קלישות

המונח ”קלישה” חדר מצרפתית לרוב השפות, ומשמעותו גלופה, שבלונה, לוח שפותחו עליו צורות שונות, ושימש כתבנית בצילום ובדפוס. במילה חל מעתק מטאפורי, והיא משמשת היום כשם נרדף לביטוי שגור ושחוק שחל פחות במשמעו הראשוני (פרוכטמן, 2002). פרוכטמן מציינת כי למונח זה אין הגדרה קולעת, וכי קשה למצוא הגדרה אחת שתתאים לכל התופעות שיוצרות בתפיסתנו את הקלישה, לפיכך יש מידה רבה של בעייתיות ביכולת למיין את הקלישות לסוגיהן.

על פי טעמה האישי חילקה פרוכטמן את הקלישות לחמישה סוגים: פתגמים נדושים שיש בהם יסוד סטריאוטיפי (כגון: "אין עשן בלי אש"); דימויים קלישתיים מחיי החיות (כמו: "עובד כמו חמור"); אמירות סתם, חסרות משמעות אמת (כמו: "אנחנו ננצח"); צייני שיחה (פילרים) אחדים (כמו: "באמת!"); ביטויים שבלוניים מתחומים שונים, כגון ספורט, פוליטיקה, תקשורת וכדומה (כך למשל: "הכדור הוא עגול").

מן הניתוח של הקלישות המצויות בלשונם של פרשני הכדורגל שנבדקו במחקר זה עולה, כי רובן שייכות לסוג האחרון, כלומר ביטויים שבלוניים מתחומים שונים.

רוזנטל (2001) מצייין כי על פי רוב בלשון העיתונות הקלישות הרגילות הן "קלישות זוגיות" הבנויות מנוסחה קבועה: שם עצם + שם תואר. כך למשל: מסמר שיער; אבל כבד; רצח מזעזע. כאלה מיוצגות גם בקורפוס שלנו. מהעיתונות העברית: "משחק מבוזבז"; "מהלך מבריק"; "יכולת פנומנאלית" ועוד; מהעיתונות הערבית: "מכנה משותף" גיבור המשחק ועוד.

ראוי לציין גם את האינפלציה בביטויים ספורטיביים משדה המגרש שהשימוש השגור בהם הפך אותם לקלישות בתחום הספורט עצמו, כך, למשל: "לשלוח למתפרצות"; "משחקים משבת לשבת"; "כל משחק מתחיל ב-0:0"; "הכדור הוא עגול" וכדומה.

תופעה מעניינת בתחום קלישות הספורט היא העברתן של קלישות מתחום הספורט לתחומים שאינם ספורטיביים. רוזנטל (2003) מכנה ביטויים אלו כ"מותגים חוץ-ספורטיביים". כך לדוגמה: "הגיע לישורת האחרונה"; "הדקה ה-90"; "זמן פציעות"; "זרק אותך לקרשים"; "הסיר את הכפפות"; "מכה מתחת לחגורה"; "ראש בראש"; "הרים לו להנחתה"; "מגרש ביתי"; "ליגה א' או ליגה לאומית ומאידך ליגה ז'"; "החמישייה הפותחת"; "הורד לספסל"; "אנחנו על השפה", ועוד רבים אחרים.

הלשון הייחודית של פרשני הספורט מתאפיינת בכך שכותרות המאמרים מרביתן בעלות אופי ציורקלישתי. לפי טנא (2002), לשון עיתוני הספורט היא לשון ציורית במיוחד, ובהתאם לכך כותרות המאמרים

רעשניות במיוחד, וחלק גדול מהן הוא קלישאי.¹⁵ חלק גדול מכותרות המאמרים שנבדקו במחקרנו גם הן בעלות אופי קלישאי, כך למשל בעיתונות העברית: "חצי הכוס המלאה", "ימים של תהילה", "בדרך אל האושר", "אובדן המומנטום". ובעיתונות הערבית: "הכישלון כאן והצלחה שם", "הסמבה שאיבדה את הברק שלה", "מכוניות גרמניות מבריקות וקטלניות" ועוד.

דוגמות מן העיתונות העברית:

• קלישות שהן ביטויים שבלוניים מתחומים שונים (מרביתן קלישות זוגיות)

שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים:
"משחק מבוזבז"

שגיא כהן, חצי הכוס המלאה:
"נקודת התורפה"

שרף, גרנט שידר פחד:
"מהלך מבריק"

רצון, לא ז'אוטאוטס יניב קטן:
"בורג חשוב במכונה"

רצון, לקח לשחר זמן:
"שקט תעשייתי"

דורפן, אובדן המומנטום:
"אורך נשימה"

• קלישות מתחום הספורט

שרף, לשחק חכם בהגנה:
"פתח את המשחק בסערה"

רצון, לקח לשחר זמן:
"נצחון דחוק"

דורפן, ככה זה כשמדובר בעסק:

“סיאוב ספוטיבי”

דורפן, השינוי שלנו החלק שלהם:

“כוכבי ההתקפה”

• **קלישות מתחום הספורט שהפכו למותגים חוץ-ספורטיביים**

“רמת ציפיות ורף גבוהים”

“נצחון בנוק-אאוט ולא רק בנקודות”

“לעבור את המשוכה הענקית”

דוגמות מן העיתונות הערבית:

כמו בעיתונות העברית, גם בעיתונות הערבית בכללותה, ובעיתונות הספורט כחלק ממנה, יש שימוש רב בקלישות. בעוד בעברית הקלישות הן שם נרדף לביטוי שגור ושחוק שחל פיחות במשמעו הראשוני (פרוכטמן, 2002), בכתיבה הערבית הקלישות משמשות לא פעם למתן משנה תוקף לדברי המועץ ולחזיון אמתות הדברים הכתובים. חלק מהקלישות לקוחות מן המורשת הקלסית הספרותית או הדתית,¹⁶ והן ידועות היטב לקורא הממוצע המעורה בחיי התרבות והדת, ואולי זו הסיבה לכך שלא חל פיחות במעמדן כמו בעברית. אחרות לקוחות מהווי החיים היומיומי, כלומר מן המציאות הקרובה.

• **קלישות מהמורשת הקלאסית**

ביטויים בערבית	תעתיק בעברית	המשמעות והפירוש
حفظ ماء الوجه (נבחרת אלג')	חפז מאא אלוג'ה	שמר על כבוד עצמי
تنتظر على أحر من الجمر	תנתזר עלא אחר מן	מחכה על גחלים

16 כך, למשל, בביטוי *كذب المعلقون ولو صدقوا* (הפרשנים שקרו ולא אמרו אמת) מהדהד הביטוי הקלסי הידוע “האסטרוולוגים שקרו ולא צדקו”, ביטוי זה שגור ושכיח ביותר במורשת הערבית והאיסלאמית. והביטוי *سقى الله أيام زمان* (אלוהים ישקה את הימים שחלפו) מתקשר לחיי המדבר כשהגשם והמים מלאו תפקיד חשוב בחיי הנודדים, והפך לברכה מקובלת. לא פעם אנחנו נתקלים בביטוי זה כברכה או כמילות ניחומים.

לוחשות	אלג'מר	(היצירתיות)
אין פח ואין אגל	בלא חאול ולא קווה	بلا حول ولا قوة (נבחרת גרמ')
התנסה בייסורים נוראים	דאק אל אמריין	ذاق الأمرين (הם לא נזהרו..)
השבח לא!	סובחאן אללה	سبحان الله (הם לא נזהרו..)
הפרשנים שקרו ולא אמרו אמת	כד'ב אלמועלקון ולאו צדקו	كذب المعلقون ولو صدقوا (אתה עם מי?)
אלוהים יישקה את הימים שחלפו	סקא אללאה איאם זמאן	سقى الله أيام زمان (אתה עם מי?)

• קלישות מהמציאות העכשווית

המשמעות והפירוש	תעתיק בעברית	אמירות וביטויים בערבית
כוכבים מהדרג הראשון	נג'ום מן אטראז אלאוול	نجوم من الطراز الأول (נבחרת אלג'..)
גיבור המשחק	רג'ל אלמבאראה	رجل المباراة (נבחרת גר'..)
מכנה משותף	קאסם מושתרכ	قاسم مشترك (הם לא נזהרו..)
המטרה מקדשת את האמצעי	אלע'איה תברר אלואסטה	الغاية تبرر الوسطة (הם לא נזהרו..)
איבדו את המצפן	פקדו אלבוסלה	فقدوا البوصلة (הם לא נזהרו..)

אירוניה

על פי קוונטיליאנוס (אצל וייצמן, 2000), אירוניה מזוהה על פי רוב עם היפוך משמעות סמוי. הגדרה זו אינה תקפה בכל המקרים, שכן נימה אירונית לא בהכרח כרוכה בהיפוך משמעות. ויצמן מציינת, כי קיימות גישות שונות לתפיסת נושא האירוניה: Grice (1975) רואה את האירוניה כאימפליקטורה שיחתית, הקשורה בהפרת כלל האיכות; Clark & Gerrig (1984) – כהעמדת פנים; Spreber & Wilson (1981) – כהדהוד. אנו רואים שימוש מגוון במבעים אירוניים, בתפקידים שונים.

דוגמות מן העיתונות העברית:

אחד טוען שלא גרנט צריך לצאת להשתלמות אצל פרגוסון אלא פרגוסון צריך לצאת להשתלמות אצל שום ושלישי גורס שהוא לא מבין על מה החגיגה חיפה סה"כ נצחה קבוצה בינונית (שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

שגיא כהן יוצא נגד אלו שמגזימים באופוריה בניצחונה של מכבי חיפה נגד מנצ'סטר יונייטד ונגד אלו שמפחיתים מגודל ההישג. האירוניה מופנית בעיקרה כלפי אלה שמגזימים באופוריה, עד כדי כך שהם שולחים את מאמנה הידוע של אלופת אנגליה – מנצ'סטר יונייטד – להשתלמות אצל שום. האירוניה מובעת באמצעות היפוך משמעות, שכן ברור לנמען שמאמן ברמתו של פרגוסון עולה לאין שיעור על שום, והמבע הוא אירוני בלבד.

...הפטירו, נו מזל שה' ובקהאם ריחמו.

(שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

בדוגמה זו מהדהד ברקע האזכור "ה' ירחם". במשחק זה הפסידה חיפה וספגה חמישה שערים, והמלגלים הפטירו שלולא רחמי ה' ובקהאם (בנשימה אחת) היו יכולים לספוג מספר שערים גדול יותר.

חזרנו לעידן כאבי הלב ...? קבוצה ישראלית משחקת טוב... ואז מקבלת שער רשלני מכדור נייח, ועוד אחד בעזרתם הנדיבה של הזרקורים. (שגיא כהן, חצי הכוס המלאה)

בדוגמה זו יש הדהוד כפול: עידן כאבי הלב של סיטואציות מוכרות מן העבר של קבלת שער רשלני מכדור נייח (כמו במשחקי הנבחרת נגד אוסטרליה ונגד אוסטריה), ודברי השוער דודו אוואט, שתירץ את ספיגת השער מידי הקבוצה הגרמנית בכך שהזרקורים סנוורו אותו. המפענח יאתר את הנימה האירונית אם יזהה את האמירה המהדהדת, ייחס אותה לאומרה, ויהיה מצויי בנסיבות שבהן נאמרה (על פי וייצמן, 2000).

אבל רוחו של גרנט עדיין מרחפת בין רמת גן לקריית אליעזר ובין מלטה לניקוסיה. כי אם ז'אוטאוטס הוא עשר למי יש מקום וזמן לזוטא אולימפית ושמה קטן?

(רצון, לא זאוטאוטס, יניב קטן)

לדעתו של אבי רצון, תרומתו של יניב קטן למשחק אינה פחותה מזו של ז'אוטאוטס, ואולם מאמן הנבחרת – אברהם גרנט – התעלם מכך, ולא זימן

אותו לשחק בנבחרת. רצון משתמש בכתיבתו כמקור להתנגחות ולהתחשבנות עם גרנט. רצון מבטא זאת בשימוש באירוניה הפוכה, ומכנה את יניב קטן, הראוי ללבוש את מדי הנבחרת, "זוטא אולימפית".

אין יותר בעיות של סיבולת, אפילו השרירים הקצרים התארכו והארוכים התקצרו.

(רצון, לקח לשחר זמן)

בדוגמה זו מהדהדת הגישה הביקורתית אודות אלו שתומכים בגישות פיזיולוגיות מורכבות להסבר נחיתותו של הספורטאי הישראלי, כמו רוצה לומר: אין יותר תירוצים להישגים הדלים של הספורט הישראלי. האירוניה מובאת באמצעות שימוש ציני באותם מונחים מקצועיים שבהם משתמשים המומחים הפיזיולוגים למיניהם.

שחר זו הצידה הוא השאיר את הבמה למאמן ולשחקנים. ככה נוהגים נשיאים בעולם, הם זמינים רק כאשר יש להם מה לומר, והם אינם רצים למצלמה כדי להצטלם עם כובע הבוקרים החדש שרכשו בשוק הברדואי של אילת.

(רצון, לקח לשחר זמן)

רצון מבקש לשבח את התנהגותו הראויה של שחר ומבטא זאת באמצעות השוואת התנהגותו של שחר להתנהגות נשיאים אחרים המוכנים לחשיפה בכל מחיר, גם אם מדובר בחשיפה שיש עמה גיחוך. תאוות הפרסום של הנשיאים האחרים מוצגת באירוניה שבה מהדהדת תמונה הידועה מן הסתם לקורא ובה נראה אחד מהנשיאים חבוש בכובע בוקרים. זוהי אירוניה שיש בה מידה של רלוונטיות לזמן כתיבת המאמר עצמו, אך היא מאבדת את חיותה המיידית ואת משמעותה האירונית ככל שהקורא מתרחק מהתמונה המדהדת. כדי לשמר את האפקט האירוני לאורך זמן הכותב מוסיף לעג נוסף לסיטואציה בכך שהוא "מנמיך" את התמונה האירונית על ידי הסיפה: "שרכשו בשוק הברדואי של אילת".

גברי לוי ואנשי צ'רלטון שכנעו כמה פריירים שדחיית הליגה והארכת המו"מ על זכויות השידור תעלה את מחירי הזכויות הללו.

(דורפן, אובדן המומנטום)

גברי לוי ביקש לדחות את הליגה. ההתנגדות לצעד זה מובעת כאן באירוניה הפוכה, שעל פיה הארכת הליגה והארכת המו"מ תעלה את מחירי זכויות השידור (בעוד שבפועל המציאות היא הפוכה). לקורא שעלול חלילה לקבל את הטיעון של גברי לוי כפשוטו ולא להבין את האירוניה, מוסיף דורפן כי רק "פריירים" יקבלו טיעון מסוג זה. עובדה זו הופכת מיידית את הקורא שאינו רוצה כמובן לסווג עצמו בין ה"פריירים" לשותף מלא למשמעות האירונית ההפוכה של מבע זה.

היכולת להפעיל כוח פיזי עצום עם חלק הגוף העליון ובו זמנית לטפל בכדור בטכניקה רכה היא נדירה בכל מקום היא לא יכולה להתפתח בפלסטינה. (דורפן, השינוי שלנו החלק שלהם)

דורפן מנסה כאן להציג את נחיתותו של הכדורגלן הישראלי בשליטה באלמנטים המשלבים טכניקה וכוח. הוא עושה זאת באמצעות השימוש במשמעות המהדהדת של המונח "פלסטינה". "פלסטינה" היא שמה המנדטורי של ארץ־ישראל, והיא מעלה אסוציאציות של עבר רחוק, מיושן, ארכאי, טרום־מדינתי. דורפן מדגיש כי יש אמנם קושי בהקניית אלמנטים אלה בכל מקום, אך השימוש האירוני במונח "פלסטינה" מסביר מדוע "היא אינה יכולה להתפתח" בישראל, וחוסך ממנו את הצורך להבהיר את הסיבה לכך. אם מדינת ישראל היא עדיין בגדר "פלסטינה", מובן מאילו כי אין בידה האמצעים המתאימים כדי להקנות לשחקן הישראלי את הכלים שיאפשרו לו שליטה באלמנטים מורכבים.

"הכוכב הישראלי" הוא כיום ההוצאה הכספית הפחות אינטליגנטית בכדורגל שלנו.

(דורפן, השינוי שלנו החלק שלהם)

האירוניה של דורפן באה כאן לידי ביטוי בשימוש בהגדרה "הוצאה כספית פחות אינטלגנטית", ויש בזה מבע אירוני שנועד ללעוג על כל אלה המשלמים מחיר מופרז עבור השחקנים הישראלים. דורפן בוחר דווקא ב"פחות אינטלגנטית" במקום לומר כפשוטו "אין טעם להוציא כל כך הרבה כסף על שחקן כדורגל ישראלי", ומדגיש בכך בצורה לעגנית יותר את חוסר התוחלת ואת חוסר ההיגיון בהוצאה הכספית עבור השחקן הישראלי. גם השימוש במונח "כוכב" מבטא למעשה אירוניה הפוכה

(וסמויה), שכן אם הוצאה כספית אודותיו אינה אינטלגנטית מדוע הוא קרוי בפיו "כוכב"?

דוגמות מן העיתונות הערבית:

بدا الصغار كبارا والكبار صغارا
 (נבחרת אלג'יריה)
 תרגום: הקטנים התגלו כגדולים,
 והגדולים כקטנים!

בדוגמה זו האירוניה מובעת בכך שהפרשן "לועג" לנבחרת אנגליה המפוארת (הגדולים) שלא הצליחה להתגבר על נבחרת אלג'יריה (הקטנים). האירוניה היא ישירה וגלויה, ויש בה "משחק מילים" ילדותי־משהו, שאף מעצים את הלעג.

نجوم بقيمة مئات الملايين لا يساوون
 بضع شواقل في مثل هذه المنصات!
 (המונדיאל הזה)
 תרגום: כוכבים שמוערכים במאות
 מיליונים אינם שווים כמה שקלים
 במעמדים אלה!

גם בדוגמה זו האירוניה מובעת בלעג, והיא מתבטאת בכך ששחקני אנגליה, שמוערכים במאות מיליונים (כידוע, אלו הם כמעט השחקנים היקרים ביותר בעולם), לא ענו על הציפיות וכשלו במשחקים. האירוניה והלגלוג מתריפים נוכח "ההשוואה לכאורה" בין המיליונים, מצד אחד, לשקלים הבודדים, מן הצד האחר.

مارادونا لاعب عملاق لكن صورته
 اسودت كمدرب (شو جابوا على
 هالشغل!) (שמחי אנגליה)
 תרגום: מרדונה שחקן ענק אבל
 כמאמן דמותו השחירה (מי הביא
 אותך לעסק הזה?)

האירוניה מופנית כלפי דייגו ארמנדו מרדונה, מי שהיה שחקן עבר "ענק", לפני שמונה למאמן ארגנטינה. כשחקן אין עוררין על תפקודו, ואולם כמאמן הוא נחשב למאמן כושל, ובכך למעשה השחיר את תדמיתו המזהירה מן העבר. האירוניה מתעצמת בסיפה של הדברים, ומובעת בהיפוך משמעות כשהפרשן פונה למרדונה בלעג ושואל אותו "שאלה רטורית": "מי הביא אותך לעסק הזה?"

الولد المسئول عن لم الكرات مولر -
 نفذ الصفة الأولى!
 (שמחי אנגליה)
 תרגום: "מולר" הילד האחראי על
 איסוף הכדורים ביצע את סטירת
 הלחי הראשונה – הכוונה: הכניס את

השער הראשון !

בדוגמה זו מהדהדת ברקע האמירה של מרדונה כלפי מולר לפני משחק קבוצתו עם גרמניה, שהוא (מולר) בסך הכול ילד שתפקידו לאסוף את הכדורים ולהחזירם למגרש. האירוניה מובעת בפער שבין הזלזול כלפי מולר, כפי שמובע אצל מרדונה, לבין התוצאות בשטח: דווקא "הילד" הזה הוא הראשון שהבקיע את השער הראשון למרדונה ולקבוצתו. לאירוניה מיתוספת הלשון הבוטה שבביטוי "נתן את סטירת הלחי הראשונה", ובכך מעצימה אותה.

<p>תרגום: הערה: הגיע אלינו באיחור, שנהג מכונית המרצדס ונוסעיה יצאו זכאים אחרי שהוכח שחבורת הארגנטינים (שנדרסו) היו תחת השפעת ה...!!!</p>	<p>ملاحظة: جاءنا لاحقا أنه تَمَّت تَبْرئة سائق المرسيدس وركابها بعد أن ثبت أن مجموعة الأرجنتينيين كانوا تحت تأثير ال...!!! (שמחי אנגליה)</p>
--	--

בדוגמה זו האירוניה מובעת באמצעות היפוך משמעות כפול: מצד אחד, הפרשן לועג בצורה "גסה" לנבחרת ארגנטינה, שנדרסה על ידי המרצדס הגרמני, בהערה אגבית תמימה לכאורה שאומרת: הגרמנים יצאו זכאים כיוון שנהגו במרצדס לפי הכללים. מצד שני, הפרשן מעמיד את "חבורת הארגנטינאים" באור בלתי־מחמיא, ולמעשה מאשים אותם "שנדרסו" (ביטוי לתבוסה צורבת), מכיוון שהם (הקורבן) היו תחת השפעת ה... (והוא רומז לשימוש אסור בסמים או באלכוהול), דבר שמיוחס בדרך כלל לדורס ולא לנדרס.

<p>תרגום: כול השחקנים איבדו את המצפן, וההגנה אצלם לא הייתה יותר מאשר אוטוסטרדה פתוחה !</p>	<p>جميع اللاعبين فقدوا البوصلة، ودفاعهم ليس سوى أوتستراد مفتوح! (הם לא נזהרו)</p>
--	---

בדוגמה זו מדובר על שחקני נבחרת ברזיל שכשלו מול נבחרת הולנד, במיוחד במחצית השנייה. האירוניה מתחזקת בשני שלבים, ומתעצמת באמצעות תמונה מטאפורית: ראשית, כל השחקנים איבדו את המצפן, כלומר איבדו כיוון ולא תפקדו. בהמשך קרסה ההגנה לגמרי, ולא הצליחה למנוע שערים, ובכך היא הייתה לאוטוסטרדה פתוחה, כלומר נסעה ללא מעצורים בדרך המהירה לקראת התרסקות מוחלטת.

לשון בוטה

Hudson (1978) מגדיר לשון בוטה כדיבור פוגע, גידוף, קללה. לנדאו (1988) מעלה שתי שאלות: האם במסגרת הלשון הבוטה נכללים רק מבעים ישירים וגלויים או שמא גם מבעים עקיפים (שהרי דרכי הבעה עקיפות כמו הפרדוקס או האירוניה עלולות לפגוע יותר מקללה עסיסית), והאם הלשון הבוטה באה לידי ביטוי בשימוש באוצר מילים ספציפי או בדרכי מבע אחרות (לדבריה, לא פעם הלשון הבוטה כוללת מבעים גדולים מן המילה ואף מן המשפט).

הלשון הבוטה תבוא לידי ביטוי על ידי פעולות הדיבור "מתנגשות", כלומר כאלו שבעת הפעלתן נוצר קונפליקט חברתי בין המוען לבין הנמען. לפעולות דיבור אלו שייכים הגינוי והתוכחה, ההאשמה והאיום, ואלו האמצעים הבולטים שנמצאו בלשונם של פרשני הכדורגל. האפקט הבוטה מתעצם כאשר מתלווים אליו אמצעים רטוריים נוספים, כגון אירוניה, מטאפורות וכדומה.

לפי Hudson (שם), מטרתם של אמצעים אלו היא לפגוע בנמען, והמשתמש בהם מונע על ידי רגשי עוינות שתכליתם להוקיע את הנמען. בלשונם של פרשני הכדורגל מיתוסף לכך ממד נוסף של "התחשבות מן העבר". לעולם הדברים אינם כפשוטם, אלא משמשים כמסווה למסכת שלמה של יצרים רוחשים. "הקוראים האדוקים" של מדורי הספורט ערים למשמעות אלה, להבדיל מהקורא ההדיוט.

הגינוי הוא קביעת הערכה שלילית או הפחתה בערכו של הנמען או מעשהו מבלי ליחס לו כוונת זדון. הגינוי הוא הכרזה על כישלונו של הנמען ללא הטלת האחריות עליו בגין כישלונו.

האשמה כוללת את הגינוי כהשתמעות, אך היא בעיקר קושרת את הנמען כאחראי למעשה הכשל, וגם מייחסת לו כוונת זדון. עם זאת, מן ראוי לציין כי בתחום הספורטיבי קשה לדבר על "כוונת זדון", שכן גם אם ניתן להאשים ספורטאי במחדל או בכשל איש לא מעלה על הדעת שמסתתרת מאחרי הכשל "כוונת זדון".

התוכחה, כמו הגינוי, כוללת הערכה שלילית כלפי הנמען ומעשהו ללא הטלת אחריות על הנמען למעשה הכשל ובלי לייחס לו כוונת זדון. בניגוד לגינוי יש בתוכחה הצעת תיקון, שאמנם הוחמזה, אך יש תקווה שייעשה בה שימוש בעתיד. כתוצאה מכך מתלווה לתוכחה ריכוך מסוים, ולפעמים אף השתתפות בצער.

להלן הדוגמות בעברית ובערבית ממוינות לפי הסיווג של לנדאו (שם):

• **גינוי**

"היה נעים לגלות שאלן סמית הוא לא רק שחקן מוגבל אלא צ'חצ'ח בעל שער מחומצן".

(רצון, נעים לראות נעים לגלות)

זוהי דוגמה "קלסית" לגינוי. הכותב מביע הערכה שלילית כלפי הנמען, ומשתמש במילים פוגעות וגסות. גינוי מסוג זה עולה בקנה אחד עם ההגדרה הראשונית שנתן הדסון ללשון בוטה.

دونجا الجبان، مارادونا الممثل
 תרגום: דונגא הפחדן ומרדונה
 "השחקן" (הם לא נזהרו)

גם כאן המוען מביע הערכה שלילית כלפי הנמען, ומשתמש בתארים גסים ופוגעים המיוחסים לשני המאמנים שנכשלו במונדיאל: דונגא (מאמן ברזיל) הפחדן, ומרדונה (מאמן ברזיל) שמתואר כשחקן. הגינוי מועצם באמצעות השימוש בכפל המשמעות של המילה "שחקן" שכאן היא במשמעות של שחקן במחזה או להטוטן בקרקס ולא שחקן כדורגל!.

جنود القائد العسكري المتشدد،
 المدافع الباهت كارلوس دونجا
 תרגום: חיילי המפקד הצבאי הקפדן,
 המגן החוור קרלוס דונגא.
 (הם לא נזהרו)

גם זוהי דוגמה לגינוי, והגם שהוא בוטה וגס פחות מן הדוגמא הקודמת, הוא עדיין פוגע ומעליב: הגינוי מתייחס למאמן ברזיל קרלוס דונגא אחרי תבוסת נבחרתו להולנד. אמנם היו לו חיילים, אבל הוא לא השכיל ל"פקד" עליהם נכונה – הוא היה מפקד קפדן ולא גמיש ומגן חוור, ולכן הפסיד לנבחרת הולנד!

”גם את אייל ברקוביץ, שכרגיל נתן את הכל ובלט בנבחרת, ראיתי בהופעות הרבה יותר משכנעות”.

(שרף, גרנט שידר פחד)

בדוגמה זו יש גינוי, אולם מרוכך, בשל הערכתו הרבה של המוען את הנמען. המוען מפחית בערכו של הנמען, ואולם אינו מטיל עליו אחריות למעשה הכשל, שכן הוא עשה כמיטב יכולתו.

منتخب أستراليا الذي بدأ بلا حول ولا
 قوّة أمام هذا الجبروت الأبيض
 תרגום: נבחרת אוסטרליה התגלתה
 כחסרת אונים מול העוצמה של
 הלבנים.
 (נבחרת גרמניה)

בדוגמה זו הגינוי מרוכך לכאורה, שכן אין שימוש במילים גסות ובוטות. ואולם ראוי לשים לב לכך שהגינוי הולך ומתעצם ונבנה בסטרוקטורה מתפתחת: הוא פותח בביטויים שבהם המוען מתאר את “אזלת היד” של הנמען – נבחרת אוסטרליה, מול “העוצמה והמחץ” של “הלבנים” – נבחרת גרמניה (על שום התלבושת הלבנה שלה המונדיאל).

• האשמה

”תאוות הבצע של בעלי הקבוצות הגדולות והטעויות של גברי לוי וחבריו מביאים נזקים מקצועיים ותדמיתיים במהירות”.

זוהי דוגמה אופיינית להאשמה. דורפן מאשים את בעלי הקבוצות בתאוות בצע, ואת גברי לוי וחבריו – בטעויות, ואת שניהם יחדיו – בנזקים מקצועיים ותדמיתיים. בדוגמה באים לידי ביטוי כל מרכיבי ההאשמה (על פי לנדאו, שם): מחדל, כשל וכוונת זדון.

”...ואז מקבלת שער רשלני מכדור ניח ועוד אחד בעזרתם האדיבה של הזרקורים”.

(שגיא כהן, כוס המלאה)

שגיא כהן מאשים את שוער הקבוצה בספיגת שער באופן רשלני. להאשמה מתווסף לעג לתירוצו העלוב של השוער, שטען כי הזרקורים סנוורו אותו.

قلبي على الجماهير الإنجليزية
 תרגום: לבי על קהל האוהדים
 האנגליים!
 (המונדיאל הזה)

הפרשן משתמש בביטוי "לבי עם הקהל האנגלי", ולמעשה משתתף בצערם של האוהדים ומביע רחמים כלפיהם, וזאת במטרה להעצים את ההאשמה כלפי נבחרת אנגליה שהאוהדים התאכזבו מאוד מכישלונותיה במונדיאל.

لَقَّنتِ هولندا البرازيل الخائفة الدفاعية
 الباهتة درسا لن تنساه
 נבחרת ברזיל המפחדת המגנה
 החוורת שעור שלא תשכח!
 (מכונות גרמניות)

בדוגמה זו שלובים הגינוי והאשמה יחדיו: הגינוי בא לידי ביטוי בביטוי גנאי כלפי הנמען כגון "מפחדת" ו"מגנה חיוורת". הגינוי מועצם על ידי האשמה כלפי התנהלותה הפחדנית וה"חיוורת" של נבחרת ברזיל, שבגינה הולנד לימדה אותה לקח בל יישכח.

"גרנט שידר פחד. גרנט היה צריך לגלות הרבה יותר אומץ מקצועי ולשחק בהרכב התקפי יותר עם שני שחקנים בחוד, גם כשאתה מחליף חלוץ בחלוץ אתה משרר פחד"

(שרף, גרנט שידר פחד)

כותרת המאמר של שרף יש האשמה ברורה כלפי גרנט, מאמן הנבחרת, ששידר פחד. יתרה מכך, מן ההמשך עולה כי התנהגותו הפחדנית של גרנט השפיעה על אופי המשחק. ראוי לשים לב שבהגדרה המקורית של ההאשמה יש ייחוס של כוונת זדון לנמען. במקרה זה עולה החשד לכאורה, שכוונת הזדון נובעת מתוך התחשבנות אישית של המועץ עצמו, ששימש קודם לכן כמאמן הנבחרת, ובכך "המאשים" הפך שלא בידיעתו בתודעת הקורא ל"נאשם".

بهدلة و عليها مليارات شهود
 תרגום: עלבון צורם ועליו מיליארדי
 עדים.
 (מכונות גרמניות)

כאן המועץ מזכיר את תבוסתה הקשה של ארגנטינה מול גרמניה. הגרמנים העליבו בצורה קשה את הארגנטינים בכך שניצחו אותם ניצחון מוחץ, ולמעשה השפילו אותם. ההשפלה גדולה במיוחד נוכח העובדה שהיא נעשתה קבל עם ועולם, כלומר צפו בה מיליארדים של צופים ברחבי תבל!

"נכון שלא תמיד החילוף מצליח אבל לא מקובל שביכולת כל כך חלשה של הנבחרת החילוף הראשון יעשה בדקה ה-70 כנהוג אצל גרנט".

(שרף, גרנט שידר פחד)

גם בדוגמה זו מאשים שרף את גרנט, והפעם בכך שאינו מבצע חילופי שחקנים בזמן, בעיקר כשהנבחרת מגלה יכולת חלשה. ההאשמה מתעצמת נוכח הסיפה "כנהוג אצל גרנט", והופכת את נושא חילופי השחקנים של גרנט לכשל שיטתי. יש להניח שמאחורי ביקורת מקצועית זו מסתתרת ביקורת אישית שנועדה להעצים את תפקודו של שרף עצמו בהיותו מאמן הנבחרת.

תרגום: כוכביהם כבדים ושבעים.

نجومهم ثقيلون ومشبعون
(המונדיאל הזה)

בדוגמה זו מאשים המוען את שחקני נבחרות אפריקה נוכח משחקם העלוב והמאכזב במונדיאל: אמנם הם מצליחים בקבוצותיהם באירופה ונחשבים בכוכבים, אבל כאן במונדיאל הם "כבדים ושבעים". ההאשמה מתעצמת באמצעות התמונה המטאפורית האירונית של אדם שאכל יותר מדי, ולכן קשה לו לזוז, ודאי שלא להתאמץ!

• תוכחה

"תגידו ירדנו לגמרי מהפסים? ... אחד טוען שאייל ברקוביץ יותר טוב מכל השחקנים (ביחד?) אחר טוען, שלא גרנט צריך לצאת להשתלמות אצל פרגוסון אלא פרגוסון צריך להגיע להשתלמות אצל שום, ושלישי גורס, שהוא לא מבין על מה כל החגיגה... ואלה כמובן בדיוק אותם אנשים שרק לפני חודשיים... המשילו את ביקורה של מכבי חיפה במנצ'סטר לשבעת הגמדים בגנו של הענק... ואחרי שחיפה חטפה שם חמישיה עוד הפטירו בהתבטלות אופיינית, "נו, מזל שה' ובקהאם ריחמו". באמת אין כאן זיכרון לכלום? באמת אין אפשרות באתוס הספורטיבי שלנו חוץ מהתבטלות והתנשאות?"

(שגיא כהן, נעמוד ונמחא כפיים)

בדוגמה זו הכותב מוכיח את עמיתיו המבקרים שמיהרו להתבטל נוכח גדולתה של מנצ'סטר כשמכבי חיפה הפסידה לה ("שבעת הגמדים בגנו של הענק"; ... "מזל שה' ובקהאם ריחמו"), וכעת מפריזים בהתנשאות כשמנצ'סטר הפסידה ל"מכבי חיפה" ("לא גרנט צריך לצאת להשתלמות

אצל פרגוסון אלא פרגוסון צריך להגיע להשתלמות אצל שום"). התוכחה מובעת כאן באופן מרומז, שכן היא אינה גלויה אלא משתמעת מן השאלה הרטורית שבסיפה: "באמת אין כאן זיכרון לכלום? באמת אין אפשרות באתוס הספורטיבי שלנו חוץ מהתבטלות והתנשאות?"
ראוי לציין, כי בניגוד לדברי הדסון, הבוטות בדוגמה זו אינה מובעת באמצעות גידופים וקללות אלא בלשון אירונית עקיפה.

"לא יתכן להביא מחוץ לארץ שחקנים כמו אבי תקווה ואילן בכר ולבזות אותם ואת מועדונייהם. המאמן ידע באיזה כושר הם? עדיף היה לא להביא כלל את תקווה ובכר, לחסוך כסף ולשמור על כבודם המקצועי של השניים".
(שרף, גרנט שידר פחד)

בדוגמה זו שרף מגנה את גרנט על שהביא שני שחקנים מחוץ לארץ בלי לדעת מה כושרם. שרף אינו מייחס לגרנט כוונת זדון אלא טעות שנעשתה בתום לב. הצעת התיקון היא שבמקרים מעין אלה עדיף לחסוך כסף ולשמור על כבודם המקצועי של השחקנים.

סיכום ומסקנות

המסקנות העיקריות העולות מבדיקת האמצעים הרטוריים הריגושיים שנבדקו במחקר הן אלה:

א. **מילים במשלב לשוני גבוה ומילים במשלב לשוני נמוך:** בלשונם של פרשני הכדורגל בולט במיוחד השימוש במשלב לשוני נמוך. נמצאו מילים מסוגים שונים זה לצד זה: לשון תתי-תקנית, גידופים, ביטויי סלנג וכדומה. נדמה כי אין עוד מדור בעיתונות הכתובה שהיה מתיר לכותביו שימוש במשלב לשוני כה נמוך. ביטויים כדוגמת "מגעיל", "צ'ח'צ'ח" וכדומה לא היו מתקבלים על דעתו של עורך מדור כלשהו מלבד מדורי הספורט.

עם זאת, לשונם של פרשני הכדורגל אינה חפה משימוש בלשון גבוהה. ואולם ראוי לשים לב לכך שפרשני הכדורגל מסתפקים על פי רוב בשימוש במשלב לשוני גבוה (ולא במילים לועזיות, מילים "מדעיות", מילים פיוטיות וכדומה), וגם זאת לעתים רחוקות. הסיבה לכך נעוצה מן הסתם בכך שמדורי הספורט הם בעלי אופי פופוליסטי-רעממי, וככאלה הם מיועדים לציבור רחב ככל האפשר. ראוי לתת את לדעת לכך ששימושים אלו אינם רווחים אצל כל הפרשנים.

אמצעי ייחודי ללשונם של פרשני הכדורגל הוא שילוב נדיר של מילים ממשלב לשוני גבוה לצד מילים ממשלב לשוני נמוך באותו המשפט או באותה הפסקה. שילוב זה נובע, כפי הנראה, מן הרצון לכתוב ולהתבטא כבר-סמכא, אמין מקצועי וכדומה, ועם זאת לפנות אל קהל הקוראים "בגובה העיניים".

ב. שימוש בלשון פיגורטיבית: בלשונם של פרשני הכדורגל שנבדקו, השימוש במטאפורה הוא האמצעי הפיגורטיבי הבולט. דרך השימוש באמצעי זה אינה שונה מזו שנעשית בו בדרך כלל, וקשה להצביע על שוני בשימוש באמצעי זה בקרב פרשני הכדורגל (שימוש במטאפורות נדושות, מטאפורות מתחומים שונים וכדומה). כידוע, קיימים אמצעים פיגורטיביים נוספים, כגון: אוקסימורון, דימויים, משלים וכדומה, אולם חלקם נמצאו במינון נמוך ביותר, ואחרים לא נמצאו כלל. אם כך, עצם השימוש במטאפורה בלשונם של פרשני הכדורגל הוא המאפיין הבולט מבין האמצעים הפיגורטיביים.

בכתיבה הערבית קיים שימוש רב בדימויים ובמשלים, דבר שאינו קיים כמעט בכלל בכתיבה העברית. ניתן לומר, כי המשל הוא חלק אינטגרלי מהשפה הערבית הן בדיבור והן בכתיבה, ולדאבוננו הוא איבד מקסמו בעברית החדשה, וכמעט שאין הוא מצוי בה כיום, לא בדיבור ולא בכתיבה.

ג. שימוש במגבירים: מרכיב נוסף בלשונם של הפרשנים הוא השימוש במגבירים, במיוחד במגבירים לשם הפלגה. ניתן ליחס תופעה זו לכתיבה הריגושית המאפיינת את לשונם של פרשני הכדורגל באופן כללי. כמעט שלא נמצא שימוש בקבוצת המגבירים לשם הנמכה,

ונראה כי הסיבה לכך היא שהשימוש באלו אופייני בעיקר למשלב ההגות ולכתיבה אקדמית ה"זהירה" ולא ללשון ה"אגרסיבית" והבוטה יותר של פרשני הכדורגל.

ד. שימוש בקלישות: פרשני הכדורגל בשתי השפות מרבים להשתמש בקלישות שרובן ביטויים שבלוניים מתחומים שונים, המופיעים על פי רוב בקלישות זוגיות, הבנויות מנוסחה קבועה: שם עצם + שם תואר. קלישות רבות הן ביטויים ספורטיביים משדה המגרש, וכך גם חלק גדול מכותרות המאמרים. בשונה מהעברית, בלשון הערבית חלק מהקלישאות לקוחות מן המורשת הקלסית הספרותית או הדתית (ופחות מן השפה החדשה כמו בעברית), והן ידועות היטב לקורא הממוצע המעורה בחיי התרבות והמורשת, ואולי זו הסיבה לכך שלא חל פיחות במעמדן, כפי שהתרחש בקלישות בעברית.

ה. שימוש באירוניה ובלשון בוטה: פרשני הכדורגל עושים שימוש רב במבעים אירוניים מגוונים למדי (היפוך משמעות סמוי, העמדת פנים, הדהוד ועוד), ומרבים בשימוש בלשון בוטה שבולטים בה לשונות הגינוי, התוכחה וההאשמה. האפקט הבוטה מתעצם כאשר מתלווים אליו אמצעים רטוריים נוספים, כגון אירוניה, מטאפורות ועוד. מטרתם של אמצעים אלו היא לפגוע בנמען, והמשתמש מונע על ידי רגשות עוינות או ביקורת חריפה ונוקבת שתכליתם להוקיע את הנמען. בלשונם של פרשני הכדורגל מיתוסף לכך ממד נוסף של "התחשבנות מן העבר", המשמש לא פעם כמסווה למשמעויות ש"הקוראים האדוקים" של מדורי הספורט ערים להם היטב.

מקורות

רשימת המאמרים מהעיתונות העברית שנבדקו במחקר זה:

- דורפן רונן, "אובדן המומנטום", הארץ, 1.9.2002
- "השינוי שלנו החלק שלהם", הארץ, 29.10.2002
- "ככה זה כשמדובר בעסק", הארץ, 31.10.2002
- כהן שגיא, "חצי הכוס המלאה", מעריב, 2.10.2002
- "ימים של תהילה", מעריב, 30.10.2002

- 13.11.2002 — "נעמוד ונמחא כפיים", מעריב,
- 14.11.2002 — "להתרגש לפני שנתרגל", מעריב,
- 1.11.2002 רצון אבי, "נעים לראות נעים לגלות", הארץ,
- 8.11.2002 — "לקח לשחר זמן אבל בסוף הוא הבין", הארץ,
- 10.11.2002 — "לא ז'אוטאוטס יניב קטן", הארץ,
- 1.10.2002 שרף שלמה, "לשחק חכם בהגנה", ידיעות אחרונות,
- 15.10.2002 — "גרנט שידר פחד", ידיעות אחרונות,
- 29.10.2002 — "ארבעה מפתחות בדרך אל האושר", ידיעות אחרונות,
- רשימת המאמרים מהעיתונות הערבית שנבדקו במחקר זה:**
- 21.6.2010 מואסי שאכר, "נבחרת אלג'יריה והגדולים" – פנורמה
- 28.6.2010 — "נבחרת גרמניה המתחדשת!" – פנורמה
- 2.7.2010 — "היצירתיות תמיד!" – פנורמה
- 9.7.2010 — "הכישלון כאן, וההצלחה שם!" – פנורמה
- 13.6.2010 סלאמה נביל, "מייסי נכנע לאננימה... וגבר עליו!" – ספורט ידיעות אחרונות,
- 20.6.2010 — "המונדיאל המוזר הזה", ספורט ידיעות אחרונות,
- 4.7.2010 — "תשמחי אנגליה!..." – ספורט ידיעות אחרונות,
- 4.7.2010 — "הסמבה שאיבדה את הברק וההרתעה שלה!" – ספורט ידיעות אחרונות,
- 20.6.2010 תלחמי אסעד, "אתה עם מי??!" – ספורט ידיעות אחרונות,
- "מכונות גרמניות מודל 2010:מבריקות וקטלניות!" – ספורט ידיעות אחרונות,
4.7.2010
- 4.7.2010 — "הן לא נזהרו מחיקוי!" – ספורט ידיעות אחרונות,

ספרות יעץ ומחקרים:

- אבו אלעזם, עבד אלגני (1997). השיח העתונאי: הערבית של העיתונות. אנשים
ישראל – המדריך לחברה הישראלית, עמ' 13–43.
- אבן שושן, א' (1988). המילון החדש. ירושלים: קריית ספר.
- אוריאל, נ', מחרוז, א', בראלי, מ', ומנע, א' (2001). פרשנות כדורגל בישראל כשדה של
עיצוב תרבותי וכתחום עיסוק מקצועי. מגמות, מא (3), עמ' 395–423.
- אזר, מ' (1974). הרטוריקה של כתבי הספורט. לשוננו לעם, כד (א, ה, ז), עמ' 25–31.

- גיתי, י' (1996). הרטוריקה וחשיבותה לתקשורת (הרצאה במסגרת סדנתדיון בוועידה ה-23 של איל"ש). הטכניון, חיפה.
- גנאיים, מ' (1987). *במבנה הטקסט – עיון ברומן של אמיל חביבי "האופטימסט"*. ארץ אחרת, 16, עמ' 69–78.
- הורוביץ, מ' (1996). אמצעים רטוריים בארבע שיחות בסיפור "בעלי תריסין" לחיים הזו. *חלקת לשון*, 23, עמ' 92–110.
- ויצמן, א' (2000). האירוניה בשיח החדשותי. בתוך: א' שורצולד, ש' בלוסקולקה (עורכות), *ספר רפאל ניר: מחקרים בתקשורת בבלשנות ובהוראת הלשון* (עמ' 237–248). ירושלים: כרמל.
- טנא, א' (2002). הלשון הציורית של עיתוני הספורט. בתוך: ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), *תרבות הגוף והספורט בארץ ישראל במאה ה-20 – עידן 22* (עמ' 363–382). נתניה וירושלים: מכון וינגייט ויד יצחק בן צבי.
- יהב, ד' (1987/8). פיתוח שפת עגה באמצעי התקשורת המתארים את משחקי הכדורגל. *החינוך הגופני והספורט*, 3, עמ' 5–7.
- לבנת, ז' (2000). הפיסוק כאמצעי רטורי. *בלשנות עברית*, 46, עמ' 69–79.
- לבנת, ז', וקיים, א' (2004). הציטוט כאמצעי רטורי בפסקי הדין של בית המשפט בישראל. *בלשנות עברית*, 54, עמ' 37–53.
- לנדאו, ר' (1988). *הרטוריקה של משלב הנאום הפוליטי בישראל*. ת"א: עקד.
- קיקרו מ"ט (תשמ"ו). *כתבים נבחרים* (ערך: מ' ברש, תרגם: א"ד קולמן). ירושלים: מוסד ביאליק.
- ניר, ר' (1978). *הסמנטיקה של העברית החדשה*. ת"א: עמיחי.
- (1977). *מושגים בבלשנות שימושית*. ירושלים: משרד החינוך והתרבות.
- פיינגולד, ב"ע (1990). הרטוריקה כספרות והספרות כרטוריקה. בתוך: י' מלכין (עורך), *דיאלוג – קבצים לתרבות הדיבור וללימודי הבעה* (עמ' 81–86). ירושלים: אריאל.
- פרוכטמן, מ' (2002). *מדברים בקלישאות: 616 ביטויי שגרה הממלאים את חיינו – ערוכים על פי מילון אלפביתי*. קריית גת: קוראים.
- פרלמן, ח' (1983). *הלוגיקה המשפטית*. ירושלים: מאגנס.
- (1984). *ממלכת הרטוריקה*. ירושלים: מאגנס.
- צרפתי, גב"ע (1978). *סמנטיקה עברית*. ירושלים: רובינשטיין.
- קורן, ר' (1996). אובייקטיביות לשונית והכחשת נקיטת העמדה האידיאולוגית בכתיבה עיתונאית הפוליטית בצרפת – הרצאה במסגרת קבוצת דיון רבת-חומית לחקר השיח (מרכזת: א' ויצמן). רמת-גן: אוניברסיטת בראילן.
- קיים, א' (2011). *רטוריקה על כף המאזניים*. תל-אביב: אסיף.

- (2000). *אמצעים רטוריים בלשון המשפטית*. עבודת דוקטור באוניברסיטת בראילן, רמת גן.
- קיים, א' וקאופמן, ח' (2005). הרטוריקה של פרשני הכדורגל בישראל. בתנועה, ז (3–4), עמ' 224–253.
- רוזנטל, ר' (2001). *הזירה הלשונית: דיוקן העברית הישראלית*. תל אביב: עם עובד.
- (2003). נוק אווט בישורת האחרונה – על חדירת מונחי הספורט לשפה הכללית, *פנים* 25, עמ' 49–55.
- שורצולד, י' (1978). *לא לבדו – אשנב לפסיכולוגיה חברתית*, ב. ת"א: האוניברסיטה הפתוחה.
- שליזינגר, י' (1996). *לשונות העיתון: מאפיינים סגנוניים בלשון העיתונות היומית הכתובה*. בארשבע: אוניברסיטת בן-גוריון.
- שפיגל, נ' (1973). *אמנות השכנוע הנואם וקהלו*. ירושלים: מאגנס.
- Aristotle (1932). *The Rhetoric* (Trans. L. Cooper). Englewood Cliffs, New-Jersey: Prentice-Hall Inc.
- (1954). *Rhetoric and Poetics*, Vol. XI. Oxford: Clarendon press.
- Brooks, C. & Warren. R. (1970). *Modern Rhetoric*. USA: Harcourt Brace and World Inc.
- Bryant, D. C. (1974). *Fundamentals of Public Speaking*. New York: D. Appleton Century.
- Clark, H. & Gerrig, R. (1984). On the Pretense Theory of Irony. *Journal of Experimental Psychology: General* 113., pp. 121–126
- Gitay, Y. (1991). *Isaiah and his Audience*. Assen/Maastricht: van Gorcum.
- Greenbaum. S. (1970). Verb – Intensifier Collocations in English. *American Speech*, 49, (1–2), pp. 79–89.
- Grice, H. P. (1975). Logic & Conversation. *Syntax & Semantics*, 3, pp. 41–58.
- Hudson, K. (1978). *The Language of Modern Politics*. London: The Macmillan Press.
- Hughes, R. E. & Duhamel, P. A. (1962). *Rhetoric*. New-Jersey, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- Kinneavy, J. L. (1971). *A Theory of Discourse*. Englewood Cliffs, New-Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Quirk, R. (1976). *A Comprehensive Grammar of The English Language*. London: Longman.

Spreber, D. & Wilson, D. (1981). Irony and the Use-Mention Distinction. In: P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics* (pp. 295–318). New York: Academic Press.

נספח : טבלאות האמצעים הרטוריים

1. בעיתונות העברית:

המאמר / האמצעי	שגיא כהן/ כפיים	שגיא כהן/ להתרגש	שגיא כהן/ כוס מלאה	שגיא כהן/ תהילה	שרף/ שירר פחד
ריגושיים: לשון נמוכה	2	1	2	2	2
פשטנות					2
לשון גבוהה	1			1	
סמנטיים: לשון ציורית					
ציניות, אירוניה	1		1		
התחשבות אישית	1		1		3
קלישות/קולקציות	3		5	1	6
קונטציות					
מגבירים	3	2		6	2
לשון בוטה					

2. בעיתונות הערבית:

המאמר / האמצעי	מואסי, נבחרת אלג'יריה והגדולים	מואסי, נבחרת גרמניה המתחדשת	מואסי, היצירתיות תמיד	מואסי, הכישלון כאן וההצלחה שם	סלאמה, מייסי נכנע לאניימה...
ריגושיים: לשון גבוהה	5	4	5	3	5
לשון נמוכה	1				
סמנטיים: לשון ציורית	4	3	3	8	2
קלישות/קולקציות	2	2	4	5	
מגבירים	4	5	6	4	3
לשון בוטה		1			
אירוניה	1				

דורפן שינוי	דורפן מומנסם	דורפן עסק	רצון/ לקח זמן	רצון/ יניב קטן	שרף/ אושר	שרף/ נעים לראות	שרף/ חכם בהגנה
	3	5	10		1	5	10
			2		1		1
	1		10	1	1		
			4	2	1		2
2	1		8	4	1	1	
			8	4	1		1
4	5	1	9	3	3	4	16
	5		2				1
	2	2	12	2		4	3
	4		5				

סה"כ במאפיין הזה	תלחמי, הם לא נזהרו מחיקוי	תלחמי, מכונות...גרמניות...	תלחמי, אתה עם מי?	סלאמה, הסמבה איבדה...	סלאמה, שמחי אנגליה	סלאמה, המונדיאל המזור...
43	6	1	10	2		2
15	4	1	4	1	1	3
56	6	3	4	8	9	6
28	3	3	3	1	1	4
50	6	2	5	3	4	8
7	2	2				2
6	1				3	1

